

ÖRÖKSÉG

2009. SZEPTEMBER

XIII. ÉVFOLYAM

9. SZÁM

M Ű E M L É K ■ R É G É S Z E T ■ M Ű T Á R G Y

A KULTURÁLIS ÖRÖKSÉGVÉDELMI HIVATAL TÁJÉKOZTATÓ FOLYÓIRATA ■ WWW.KOH.HU

TARTALOM

JEGYZET

Nem is tudom, kell-e több fény? /Nagy Gábor 2

FÓRUM

A hagyomány /Fekete György 3

Népi és nemzeti az építészetben /Déry Attila 6

Hagyomány arányok szakralitás /Nagy Zoltán ... 8

MŰHELY

Októbertől változik a műtárgykezelési eljárási mód /Buzinkay Péter 10

Védések az utóbbi öt év könyvárverésein /Kőszeghy-Puska Ildikó 11

A művészi könyv /Németh Gábor 12

A sólyi református templom régészeti kutatása /Rác Miklós 13

A martonyi „természet templomának“ újjászületése /dr. Bagdány Judit 15

MÉRLEG

Pécs-Berlin időtengely /Baliga Kornél 16

Egy remény anatómiája /Orosz László 18

ABLAK

„Revitalizálnák“ a borosjenői Losonczy-várat /Gurzó K. Enikő 21

MAGYAR TÜKÖR

Restaurálták a Szabadság tér díszlépcsőjének kandeláberreit /Benczédi Sándor 23

Kisbác, a mesefalu /Várallyay Réka 24

PRO MEMORIA

Az Európa Tanács feladata és a HEREIN politika I. /Bozóki-Ernyey Katalin 26

Híreinkből 27

Nem is tudom, kell-e több fény? avagy a Szabadság híd megvilágosodása

E számunk szerzői:

BAGDÁNY JUDIT dr., jogász, KÖH, TKF
BALIGA KORNÉL, belsőépítész, építész
BENCZÉDI SÁNDOR építész,
Sepsiszentgyörgy
BOZÓKI-ERNYEY KATALIN
régész, KÖH
BUZINKAY PÉTER dr., művészettörténész,
KÖH, Műtárgyfelügyeleti Iroda vez.
DÉRY ATTILA építész
FEKETE GYÖRGY prof. emeritus,
belsőépítész, akadémikus,
A Magyar Iparművészet főszerkesztője
GURZÓ K. ENIKŐ múzeológus, Temesvár
KŐSZEGHY-PUSKA ILDIKÓ
KÖH, Műtárgyfelügyeleti Iroda
NAGY ZOLTÁN újságíró,
KÖH, Örökség
NÉMETH GÁBOR könyvtárvezető,
Zirc, Reguly Antal könyvtár
OROSZ LÁSZLÓ építész, Pécs
RÁCZ MIKLÓS régész, KÖSZ
VÁRALLYAY RÉKA művészettörténész,
KÖH, Sepsiszentgyörgy

ÖRÖKSÉG

A Kulturális Örökségvédelmi Hivatal
tájékoztatója – ISSN 1786-7894

Felelős kiadó: dr. Mezős Tamás elnök.

Szerkesztőbizottság: Balázsik Tamás,

Bálint Marianna, Bugár-Mészáros Károly,

Deák Ildikó, dr. Deme Péter (elnök),

dr. Durezi Zsuzsanna,

Farbakyné Deklava Lilla, Hack Róbert,

Nagy Gábor, Nagy Levente,

Özvegy Györgyi, Róna Katalin,

Turok Margit.

Alapító-főszerkesztő: Nagy Zoltán

A szerkesztőség címe:

1014 Budapest, Szentháromság tér 6.

Telefon: 224-5281, fax: 224-5282,

e-mail: orokseg@koh.hu

Laptervező: Lelkes Design Bt.,

e-mail: dlelkes@t-online.hu

Nyomdai kivitelezés: Mester Nyomda Kft.

Telefon: 455-5050

Bátorkodtam én már korábban a nagy Goethe szállóigés *Mebr licht* mondatának árnyékában néhány véleményt megfogalmazni bizonyos budapesti épületek esti megvilágításáról, a Mátyás templomról, a lasvegasi Greshamról, a Lánchídról, és hogy miért jó a meleg sárga a Várban és a hideg fehér a Hősök terén. Akkor úgy gondoltam, erről ennyi elég. De az idő fölülírta a befejezettség langymeleg nyugalma. A budapesti nagyberuházások közül a Szabadság híd felújítása nemcsak elkezdődött, de még is valósult.

A kezdet a legszebb. Ilyenkor még mindenki a legjobbat szeretné, természetesen az eredeti állapotot, és még él a remény, hogy ez bele is fog férni a költségvetési keretbe, azaz európaiul fogalmazva, a pályázati kritériumokba. Az eredeti állapot persze mindig nehéz kérdés, jelen esetben a budai oldal közlekedési helyzete teljesen megváltozott, és villamos sem volt az első időkben. Az egyeztetéseket különös barátságosság hatotta át. A szakmaiság barátságossága. Mindenki tiszteletben tartotta a másik kompetenciáját és mindenki a jó végső eredményre törekedett. A közös teremtés különös esete, amit most csak azért nem részleteznék, mert kiesnének a történetek epikus sodrásából.

Úgy történt, hogy egy kemény hideg februári napon, talán Petőfi Sándor is ilyen cudar hidegben jött fel akkoron Pestre, napnyugtát követően, egyeztetésre voltunk hivatalosak a helyszínen. Kicsit gyanús volt, mintha túl sokan lennének az építkezés zárt területén, de mi csak mentünk, hisz hivatalosak voltunk, mentünk az emeletes barakk fölső szintjére és ott mindent megértettünk. A hosszú asztal végén a Főpolgármester Úr ült, mellette legelső helyettese. Jókör érkezünk, éppen a Főpolgármester Úr emelkedett szólásra, de ezt csak képletesen mondom, mert egyébként ülve maradt, és arról beszélt, hogy itt most egy olyan nagy munka fog megvalósulni amibe még az állandóan rosszindulatú média sem tud majd beleszólni, felújítjuk ezt a szép hidat, sőt a korábban tervezett fénycsöves díszvilágítást korszerű, modern ledes világításra változtatjuk. Na itt aztán kicsit belém szorult a levegő, hogy mivégre is hát az a sok szakmai erőlködés, mikor is a kutatás-tervezés-egyeztetés szentháromságát egy mondattal túllépi az egy döntés kategóriája, de gondoltam, ez olyan helyzet, hogy van aki beszél és van aki hallgat. Csakhogy egy szerzező hölgy, aki fölsímt, nekem szegezte a kérdést, hogy akkor mi is a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal hivatalos véleménye. Nem volt mit tenni, meg kellett fogalmazni, hogy ez így nem. Valahogy eképpen:

– Nagyon örülünk, hogy a Szabadság híd rekonstrukciója elkezdődött. A tervek egyeztetése során, a közösen kialakított végső megoldás az eredeti állapot lehető legteljesebb visszaállításával kecsegtet. A díszvilágítás kapcsán azonban azt kell mondani, hogy a ledék még nem oldanak meg mindent. (Kis csönd.) De biztos vagyok benne, hogy amint a nappali Szabadság híd esetében megtaláltuk a megoldást, így lesz az esti megvilágítással is.

Na túl voltunk a protokollon, következett az első próbavilágítás. Újra és újra csak abból kiindulva, hogy az esti megvilágításnak is az építmény lényegét kell megmutatni, javasoltam, hogy a híd hevedertartós szerkezetét belülről világítsuk meg. Nagyon nehezen sikerült elfogadtatni, talán azért, mert korábban ilyen még nem volt. Megállapodtunk a részletekben is, gondoltam, ez akkor rendezve, talán még jó is lesz. De nem lett jó, mert a híd közepe sötét maradt. Jött is a hír, nézném már meg miket is írnak az Indexen. Például ilyeneket:

„ez történik, amikor kontrollálatlan és tehetségtelen bürokraták hatalmat kapnak / a tervező helyében benzint öntenék magamra, a Hivatallal pedig elolvasatnám Lukács György Esztétikáját latinul / de megb.....nám Överdose-val azt az idiótát, aki ezt így ki tudta találni”

Akkor éreztem, hogy én ezt a színvonalat még megközelíteni sem tudom. A magam módján, ebben a szöveggörnyezetben egyszerűen nevetséges lennék. Csöndben meghúzódtam, már csak azért is, mert mehettem a nagy válságegyeztetésre. Az Erzsébet híd közepén volt a találkozó, mindenki ott volt, a Főpolgármester Úr, is és a kérdés:

– Na, hogy tetszik? – mindez talán szolmizálva érzékelhetőbb: dó-szó-dó-mi.

– Szörnyű – mondtam, tudván, illet mondani ilyen társaságban elég nagy bátorság.

– A híd megvilágításának négy eleme van: a pilonok, a szerkezet és az ívek világítása, valamint a közvilágítás. Ezekből jelenleg csak a pilonok megvilágítása megfelelő. A szerkezetet természetesen a középső szakaszokon is meg kell világítani, ahogy az íveket is, de csak a külső oldalakon, és fele olyan fényerővel. A közvilágítást pedig az agresszív hideg fehérről, melegebb, sárgásra kell változtatni, hogy jobban beleilljen Budapest általános esti megvilágításába. – Miután elmondtam, volt egy kis csönd, majd a Főpolgármester Úr megszólalt:

– Akkor ezt így kell csinálni. – Így történt az utóbbi idők talán legrövidebb egyeztetése, majd az illetékeseknek már csak azt kellett megbeszélniük, mennyivel kerül többre a kevesebb világítás. Nem is tudom, mennyit érnek a Főpolgármester Úr szavai, mert mind a mai napig a megállapodást nem követte a megvalósulás.

Nagy Gábor

A hagyomány

avagy fogalomértelmezés a tárgykultúrában

Szeptemberi és – készülő – októberi számaink cikkeinek egy része a hagyomány kérdéskörét kívánja továbbgondolni. Reméljük, hogy véleményeiket – a kulturális örökség szemszögéből vizsgálva a témát – mások is kifejtik a lap hasábjain. Fekete György belsőépítész álláspontját már A Tárgyak Természetrája címmel megjelent könyvében is megfogalmazta.*

*A Tárgyak Természetrája (Tapasztalásaim könyve), Holnap, 2008

FEKETE GYÖRGY

A magyar hagyni szavunk annyit jelent, mint engedni. Az elhagyni annyit, mint elveszteni, lemondani róla. A meghagyni jelentése: nem pusztítani el. A kihagyni azt, hogy feleslegesnek tekinteni. A további létre nem méltatott az, amivel felhagynak. Ha valakire ráhagynak valamit, az vagy örökölt, vagy úgy sem fontos. A hagyományozás a megőzésre való átadásának a gesztusa. Mivel e különböző alakváltozatok egymásnak ellentmondó tartalmakat is hordoznak, egyáltalán nem lehet véletlen, hogy a hagyomány kifejezése értelmezése sokféleképpen alakult. Egy dolog biztos a mi szempontunkból, hogy ezúttal nem az etimológiai megközelítés a fontos, hanem a történelmi, tárgytörténeti, művészettörténeti jelentés, az pedig nem egyéb, mint a régi értékek őrzésére és „újrafelhasználására” való buzdítás. Ez már egyenes beszéd.

A hagyomány ezért a szellemi, tárgyi örökségek, törvények és szokások, egyének és közösségek teljesítményének összessége. Így vannak népi és polgári hagyományok, építészeti, technikai, gazdálkodási, művészeti „hozományok”, oktatási, nevelési, vallási és katonai hagyományok, irodalmi, zenei, tánc-hagyományok, melyeket az előző generációk örökölték ránk abban a hitben, hogy ami lesz, az az egyszer voltnak a szerves folytatását fogja jelenteni. Aki ebben nem hisz, az saját jövőjét is már előre eltörölte. Nagyon alapos vizsgálatok bizonyítéka szerint nincs a világban olyan jelenség – így tárgy és mű sem –, aminek csírájában ne lehetne előzményeket találni. Ez még a legnaprakészebb csúcstechnológiákra is vonatkozik. A kérdés az, vállaljuk-e őket? Aki felhasználja, az tagadhatatlanul vállalja.

A kommunista ideológia az említett ellentmondást a haladó hagyomány terminológiájának bevezetésével kívánta elintézni. Ez adott módot ugyanis a hagyományok politikai szempontú szelektálására, kiiktatva közülük mindazt, ami kényelmetlenséget okozhat. Az ötlet idejét múlt. Ma a hagyományok jelentősége azért nőtt meg ismét, mert útjába képes állni a globális terjeszkedéseknek, az újragyarmatosításnak, az eltorzított nemzetköziségnek azzal, hogy a hagyománytisztelőben olyan lokális értékeket élte tovább, amely a változások robbanását akadályozzák és az újdonsághajszka, a mértéktelen fogyasztás ellenében hatnak. A hagyományok őrzése tehát értékakkumuláció. Állandó töltése van. Törvény is, mert ami tegnap volt, az ma már hagyomány lehet és ami ma van az holnap válik azzá. A sor visszafelé és előre vég nélkül folytatható. A hagyomány karakterforrás is. Ezért beszélhetünk görögös szoborról, olaszos dizájnról, németes precizitásról, amerikai öltözködésről, móros-spa-

*Göbolyös Márta:
Török köpeny I.
2004*

*Fotó:
Göbolyös Luca*

*Makovecz Imre:
Református
templom, Vargyas
2005*

*Fotó:
Papp Tamás*

nyolos csempéről, skandináv jellegű edényekről és evőeszközökről...

A hagyományoknak nem a léte, értékbesorolása, hanem a felhasználása, integrálása az igazi kérdés, ami nem lehet stílárius utánpótlás. Ha egy kor elmúlt, akkor rekonstrukciója értelmetlen. Am tanulságai

annál inkább fontosak. Nem lehet az elhalt funkciókat újra élesíteni, így a meghaladott életformákat szolgáló tárgyakat sem lehet gépiesen tovább gyártani. A szellemről van itt szó, inspirációkról, generációk tudásának, tapasztalásainak, kudarcainak és sikereinek olyan őrzéséről, melynek trezorjából bármikor kivethetők a mai megoldások aranypénzei. Ha egy igazán korszerű mai tárgynak, eszköznek, műnek a vonásai között a nagyszülők karaktere is felfedezhető, abban semmilyen anakronizmus nincsen. Az a minőség a döntő, amilyen szinten az újdonság megvalósul. Gondoljunk például arra az ismert jelenségre, ami a női divat terén tapasztalható. Tíz – húsz – harmincévenként a legkarakteresebb ötletek is néha olyan mértékig ismétlődnek, hogy a keletkezési évek dolgában alaposan elbizonytalanodhatunk. Mégsem dől össze a világ. Arra már úgysem adódik mód soha többé, hogy bármiféle nagyobb szabású eklektikának a reális veszélye fenn álljon. Szerencsére.

A hagyománytisztelet és pozitív értelmezése a gyűjtésben is megnyilvánul, mert gesztusában az érték szempontúság az elsődleges, s a műveknek, tárgyaknak történelmi sora az igazán érdekes: az egymásból kibomló fázisok és jellegzetességeik. Magam például azokban a lakásokban, enteriőrökben érzem jól magam, amelyek háromdimenziós rendszerébe a negyedik dimenziót, az idő is belekalkulálták és a berendezési tárgyak nem egy pillanat tervezési, kiviteli sajátágaival rendelkeznek, hanem utalnak a lakásnak, mint kulturális helyszínnek a hosszabb idejű érvényességére. Ezek a terek nincsenek kiszolgáltatva a heveny avulásnak, idő előtti korszerű-

*O. Ecker Judit:
Régi
Szeminárium,
olvasótermi
galéria feljáró,
Esztergom
2006*

*Fotó:
Oltvai Andrea*

ségvesztésnek. Még elgondolni is rémséges, hogy lehetséges volna egy olyan világ, benne olyan környezetek, melyek elődeink teljesítményeinek a megsemmisítésével akarnak egyre inkább korszerűek lenni, tudva, hogy ebben a stratégiában saját megsemmisülésük is kódolva van. A feltételezés képzetlenségét csak erősíti, hogy mi emberek, gondolkodó voltunk mellett emlékező lények is vagyunk saját időbeli történetekkel, melyekhez környezetek, tárgyak, eszközök, művek tapadnak felejtethetetlenül. Ebben az értelemben például a fénykép maga a megtestesült hagyomány: őseink, barátaink, szerelmeink, gyermekeink, halottaink megidézése akár holnap is. Mindezek értésével és tudatában azt kell mondanunk, hogy minden tárgy, eszköz mesterséges módon való továbbéltetése – aminek szerepe úgy múlt el, hogy már nem segíti életvitelünket – értelmetlen. Sőt, az igazi hagyományok éltetésének a hitelét is rontja. Ezeknek a tárgyainak gyűjteményekben van a helye, mert bár korábbi használati és esztétikai képességük múlhatatlan, de szerves illeszkedésüket a mai életmódokhoz már nem lehet biztosítani.

Vannak őshagyományok, melyekről jó tudni. Ismeretük hozzá tartozik kultúremlék voltunkhoz. Ilyenek a nagy kultúrkörök: az ázsiai, az arab, a görög, a latin vagy a dél-amerikaiak, ezeknek hagyományai mind a mai napig szinte folyamatosan szövődnék be életünkbe anélkül, hogy általuk korszerűségünk csorbát szenvedne. Ellenkezőleg, mai tárgyvilágunkat is színesíteni képesek a bennük rejlő használati és esztétikai tapasztalások által. Érdemes tehát tudni róluk.

Később voltak a nagy stíluskorok: a román, a gót, a reneszánsz, a barokk, a rokokó, a klasszicizmus, a romantika majd a szecesszió ideje, végül a konstruktívizmus, egységes külső megjelenéssel és a tárgykínálatot meghatározó formajegyekkel. Ezekről már nem elég csak tudni ismerni is illik őket. Ennek a tartalmas felsorolásnak az a specifikuma is megvan, hogy a tárgykultúra bennük háromféle síkon, párhuzamosan, de egységben és harmonikusan alakult, a parasztság népi síkján, a polgárság világában és a főúri környezetekben. Ez a jelenség ma már csak a föld legeldugottabb pontjain fordulhat elő, mint múltó gyakorlat s ott sem pontosan ugyanígy. Az említett több mint egy évezred hihetetlen funkciógazdagsággal ajándékozta meg a világot és felmérhetetlen hagyományvagyonot halmozott fel a különböző műfajokban: kőfaragásban,

kerámiában és porcelánban, üvegművészetben, az ötvösségben és fémművészetben, bútorkészítésben, bőrtárgyakban, textil művészetben, könyvkötésben, alkalmazott grafikában, fegyverzetben és a szakrális tárgyak csodálatos világában, hogy csak a legismertebbeket említsük.

Külön kell említeni a nemzeti hagyományokat, mint létünkhöz, értelmünkhöz és szívünkhöz legközelebb állókat. Ennek másokétól eltérő színeit egy nemzet közös múltja indokolja, amit tárgyi eredményei tételesen is bizonyítanak. Ebben az értelemben beszélünk magyar nemzeti hagyományokról, ahogy azt a franciák, a németek vagy éppen a spanyolok is teszik. Mert az eltérő sors, észjárás, életmód, lokális élményanyag, a törvények keretei, az ünnepek rendje, a kultusz, a föld, a táj, az éghajlat sajátosságai mások. Nem jobbak, szebbek, értékesebbek, csak mások. Tudni kell, hogy nemzeti hagyományokat más nemzetek egymásnak soha sem ápolnak. Ha magunk nem tesszük, értékeink eltűnnek, felszívódnak a globális kultúra katlanában. Először elvegyülnek s később akár meg is semmisülhetnek. A világ pedig szegényebb lesz. Sokkal szegényebb. ■

*Dragonits Márta:
Budapesti
Mátyás-templom
altemploma,
tabernákulum
a kereszttel
2000-2004*

*Fotó: Dragonits
Márta*

*Kubinyi Anna:
Székely kapu II.
(előlnézet)
2006-2007*

*Fotó: Fényes
Gábor*

Népi és nemzeti az építészetben

DÉRY ATTILA

Nemzeti építészetünk következő hullámát az 1890-es évek nemzeti büszkesége ihlette. Nemzetközileg is kiemelkedő alkotója Lechner Ödön. Önmaga által kitalált formákból sajátos építészeti alkotott.

A Földtani Intézet bomlokzatának egy részlete

Népi és nemzeti művészet két különböző dolog. Valaha a törzsekké szerveződő stabil csoportokat a túlélés kényszerei népekké egyesítettek. A nép összetartásának alapja a közös kultúra; nyelv, vallás, szokások, hagyományok összessége. A túlélés harcaiban azok a népek lettek sikeresek, amelyek megkeresték létük nagy formáit, amely a politikában a nemzet, politikai alakja szerint az állam, építészetben a város. Nép nemzetté nem válhat anélkül, hogy várost ne építene; a város építése a nemzetté válás jele. A város a térbeli megkapaszkodás egyetlen lehetősége a nemzetté váló nép számára; ha nem épít, eltűnik. A nemzetté válás a történelem titokzatos aktusa, olyan kényszer, amelyet valamely közösség, hangyaboly-lélekkel együtt érez meg. Nép addig létezik, ameddig kultúrája – nyelv, vallás, hagyományok, szokások, jelek és díszek rendszere – létezik, ha elveszíti kultúrája bármely elemét, elvész, mert önazonossága szűnik meg. Nemzet tudatosan, érdekből választja és cserélheti önkifejezése eszközeit; nyelvét, vallását, szokásait. Nemzetet alapító népe eltűnté után politikai és építészeti keretei – nagy formái – fönntarthatnak.¹ A nagy forma túlélheti a tartalmat és új tartalom hordozójává válhat. Kihaló nemzetek formáit más nemzetek átvehetik, és akár évszázadokkal később újjáéleszthetik más szervezetű csoportok is. Népi építészetünk formájában eszerint öröklött és stabil, nemzeti építészetünk választott és időleges.

Nemzeti építészetünk iránt a Reformkorban támadt fel a társadalmi igény. Eltekintve a délibábos próbálkozásoktól,² első társadalmilag elfogadott kifejezési formáját a félköríves romantikában találta meg. Feszli Frigyes Vigadója lehetővé tette építészetileg kifogásolható alkotás, a kortársak ismerhették müncheni, gellnhäuseri és bécsi előképeit, mégis, közpénzből emelt középületként, az elbukott szabadságharcunk után újjáéledő nemzet jelképévé nőtt, stílusa „nemzeti stílussá” érett kora, utókora szemében.

Építészettörténetünk elfeledett epizódja, hogy a kiengesztelés után a magyar társadalom a reneszánsz ihletésű eklektikával azonosult, mint nemzeti újjászületésünk építészeti formáival.

Nemzeti építészetünk következő hullámát az 1890-es évek nemzeti büszkesége ihlette. Nemzetközileg is

kiemelkedő alkotója Lechner Ödön. Önmaga által kitalált formákból sajátos építészeti alkotott, amely kb.1890-1910 között nemzetivé nőtt a magyar társadalom szemében. Az általa választott formákat őstörténetünk, vélt perzsa rokonságunk és kis mértékben e származásunkat „igazoló”, olykor félreértett népi építészeti párhuzamok ihlették. Valójában az öntudatos hazai középosztály történelmi dicsőség utáni vágyához igazodott. E törekvő polgári réteg egyszerre akart azonosulni a magyar „történelmi” középosztállyal – azaz a köznemességgel – és akarta igazolni dél és kelet felé irányuló gazdasági expanzióját. Ez utóbbit a „halszagú” finnugor rokonság nem igazolhatta³ – a hódító (szasszanida) perzsa⁴ vagy hun származás igen. Lechner építészete a 20. század elején beleütközött abba a vitába, amelyet a kor többszörös – nemzetiségi, nyelvi, vallási, társadalmi – asszimilációja kelthetett életre. 20. századi kulturális fejlődésünk nem érthető, ha nem tudjuk, hogy az a városi zsidó polgári réteg, amely tanítványai, követői, megbízói jelentős részét alkotta, nem csupán hű volt választott – magyar – nemzetéhez, hanem átélve helyzetét, a magyar sovinizmus képviselője lett és építészetében a magyar stílus „főlényéről” beszélt.⁵ E vita keresztezte a nemzeti és népi művészetről kirobbant 20. század eleji vitát. Ekkor már létezett olyan hazai művész-értelmiségi csoport, amely a magyar nép kulturális öröksége őrzőjének a parasztság tartotta. E társadalmi osztályt konzerva-

1) Gondoljunk a Római keleti századaira, a perzsák vallásaira és kultúráira, az arab kelet egy nemzedéknyi idő alatti mohamedánvá válására, stb.

2) Például: Johann Nepomuk Schauf: Theorie des Säulenordnungen sammt einer ungarischen Nationalsäulenordnung... (Pozsony 1790.)

3) Gyakran használt korabeli jelző, valószínűleg a Lechner-tanítvány Komor Marcell írta le először.

4) E téren Huszka József kutatásai és szerepe nem kerülhetők meg – és a régész Hampel József sem, aki nem zárta ki a szasszanida hatást a magyar népművészet fejlődési folyamatából, ám kiemelte, hogy a magyarság a szasszanida kultúrával, közvetve is legfeljebb annak hanyatló periódusában érintkezhetett Hampel József: A régi hazai ornamentikáról (VL 1899 VI. 7, VI. 14., VI. 21.). A magyar nemzeti dísz keletkezése (ArchÉrt 1907 1-3), A régi magyar ornamentikáról (MlP 1899 95-105)

5) A "főlényéről" konkrétan: Ezrey (Komor Marcell): Fialok Zrumetzky Dezső halálához (VL 1917 II. 7), A Szabadkai Városháza (Nagyvárad 1912., benne; Tervezők a városházáról. Jakab Dezső.19. közli a VL is /B. D.: A Szabadkai Városháza, 1912. IX. 25/), Jakab Dezső: A Magyar Mérnök és Építész Egylet felolvasásai (VL 1913 VI. 4.), Dór: Építőművészetünk a téli tárlaton (ÉpLp 1914. 13-14.), stb.

tivizmusa és jelleme miatt idealizálták. Jókai, Gárdonyi, Fadrusz... tüzes paraszt-szeretében a nemzeti büszkeség nosztalgikus egzotikum-kérésben oldódott fel. A parasztságról keveset tudtak – annál többet képzeltek. Am a nép – a parasztság – kevés rokonszenvet keltett a 19. század eleje óta. Reformkori nagyjainkban – Petőfit és talán Berzsenyit kivéve – az ellenszenv és az utálat érzelmi váltakoztak velük szemben. Kölcsey és Arany sem volt kivétel. Osztálygyűlölet és deklasszálódástól való félelem keveredett ebben. A 20. század elején néhány művész – az építészetben Kós Károly – kezdett a magyar parasztságra, mint forrásra, összetartó erőre hivatkozni. A korabeli elutasítás társadalmi léptékű volt; a nép művészetét a nemzeti művészet ilhetőjeként sem fogadták el. Így nyilatkozott a korabeli építészeti elit, Hauszmann Alajos az élén, így vélekedett neves képzőművészeink többsége.⁶ Az figyelem nem terjedt tovább annál, hogy miképp lehet kalotaszegi motívumokat a klöpli csipkébe behozni.

Kós Károly építészete nem Lechner művének folytatása. Alkotásainak mintái Lars Sonck és társai finn épületei voltak. Ők angol rurális épületek példái nyomán tudatosan alakították finn nemzeti formává építészetüket. Kós ezt a fa- és kőanyagokra és egyszerű formákra támaszkodó rokonszenves puritán építészetet emelte át erdélyi környezetbe – felismerve a párhuzamokat és az erdélyi népi formák használhatóságát.⁷ Ő – Lechnerrel és követőivel ellentétben – már nem a legtöbbet akarta megszerezni, hanem a legkevesebbet megtartani; nem hódító, hanem megőrző és ellenálló volt ez az építészet – azaz népi, és nem nemzeti. Kós nagy hatással volt – de sikertelen. Saját és társai életműve összesen pár tucat ház – szemben a Lechner tanítványok sok száz középületével, ezernyi magánházával. Az a társadalmi réteg utasította el, amelyhez fordult – mert építészete nem biztosított számukra elég reprezentációt –, a többiek a politikai ellenfél formáit látták művészetében. A kor az építészet formáiban az épített társadalmi rétegének önkifejező szándékát látta. 1910 táján a nemzeti művészet kérdését olyan mértékben árnyékkolták be társadalmi és politikai (közjogi) viták, hogy aki paraszti formát látott, függetlenségi törekvést és agrárius szándékot értett alatta.

A 20. század eleje olyan magányos építészeket is nevelt, akik nemzeti formákkal igyekeztek megszólalni. A kortárs finnek⁸ városi középületi formáit a magyar népi és magyarországi zsidó folklór elemivel övező *Lajta Béla*, és a modern vasbeton-építészeti lehetőségeit népi formákkal ötvöző *Medgyaszay István* kiemelkedő alkotók voltak, de a sebesen iramló fejlődés miatt, és mert személyiségük alkalmatlan volt rá, iskolát nem teremthettek.

A trianoni sokk után stabilizálódó magyar társadalom a bukáshoz vezető út előtti példát keresett. Az idealizált magyar barokk azonban már csak a politika azonosult – kb. 10 évig.⁹ A harmincas évek immár tudatos kutatásai nyomán életre kelő népi alapú nemzeti építészetet jobboldali radikalizmusa tette kilátástalanná '45 után;¹⁰ az olasz modern átvett

formáit alkotóik tagadták meg ugyanekkor. A díktált neoklasszicista nemzeti forma az '50-es évek elején egyszerre volt félelmetes és nevetséges. Azóta keressük formáinkat...

A múlt egyik tanulsága, hogy nincs egy – Feszlechner Kós és/vagy -Lajta – „nemzeti” fejlődési vonal építészettörténetünkben,¹¹ hanem az említettek egymástól függetlenül egy-egy társadalmi osztályt vagy réteget szolgáltak ki. A másik tanulság, hogy globálissá váló világunkban a jövő már nem az állam formájában megjelenő nemzeté, hanem az állam feletti arctalan, formátlan politikai alakulatoké, amelyek alatt azonos kultúrájú régiók önazonosságukat keresve alkotják újra sajátos formáikat, de nem nosztalgikus álformákkal, nem didaktikus történeti-politikai reklámként, hanem maguknak, körünk műszaki lehetőségei alapján. Csak a szerénység lehet ezen új építészet alapja – Kós Károly módjára! – és persze annak tudata is, hogy az építészet mindig elsőrendű presztízs-hordozó, kifejező eszköze a forma, de az építészetnek nem lényege, hanem egy eleme a forma. ■

Kós Károly építészete nem Lechner művének folytatása. Alkotásainak mintái Lars Sonck és társai finn épületei voltak. Kós ezt a fa- és kőanyagokra és egyszerű formákra támaszkodó rokonszenves puritán építészetet emelte át erdélyi környezetbe.

Állatkert

Fotók: Hack Róbert

6) A magyar motívumok és a 'magyar' művészet közt igen nagy különbség van - írta Rippl-Rónai József. (Modern Művészet 1905-1906. 5. sz. 306.)

7) Megjegyzendő, hogy nem csak Kós utánozta a finneket, hanem fordítva is. Kós- a kolozsvári ref temp-lomban, L. Sonck és W. Jung helsinki-i bankja (1904) nyomán dolgozott. L. Sonck Mariehamn-i temp-lomban (1928) Kós és Jánszky zebegényi templomának belső tér-megoldásával találkozhatunk (1908).

8) Eliel Saarinen, Armas Eliel Lindtgren, Herman Gesellius, Walter Thome, Håkan Lindahl...

9) Érdekes, hogy ez a barokk nem a magyar építészeti hagyományokra, hanem a tőlünk idegen délnémet formákra támaszkodott.

10) Padányi Gulyás Jenő nevét évtizedekig ki sem volt szabad ejteni.

11) Erről magam részletesen írtam: Nemzeti kísérletek építészetünk történetében (Budakeszi 1995)

Hagyomány – arányok – szakralitás

A hagyomány mellett, de vele összefüggésben az identitás problematikája is visszatérő témája volt az építészek és műemlékvédők nyári konferenciáinak. Terveink szerint a témáról több szakember, művész, gondolkodó véleményét kérjük ki: ki mit tart hagyományainkról általában, múltunkról, ki honnan eredezteti identitását.

Ezúttal Zalaváry Lajos építész véleményére voltunk kíváncsiak.

NAGY ZOLTÁN

A hagyomány fogalmát sokan és sokféleképpen értelmezték. Önnek mi erről a véleménye?

– Az előzetes beszélgetés alapján azt hiszem, hogy mi nemigen értjük meg egymást, mert én csillagászattal foglalkozó építészként a hagyományt sokkal korábbra vezetem vissza, mint azt a közgondolkodás tartja. Olyan mélyre ahonnan már csak sejtéseink lehetnek, ahol az idő már csak évmilliárdokban mérhető. Az emberiség hagyomány-tudata persze csak az írott vagy a leletekben datálható alap-időszámításig követhető. Azt a folyamatot, ahogy ez az emberi agyban végbement, azt orvosoknak kellene kutatniuk.

– Építészetben is ilyen mélyre nyúluk a történelem emlékezte?

– Az embert megelőző lények is már felfedezték a barlangot, mint lakóhelyet, s léteztek oszlopok is, a széltől kidöntött, kiszáradt fák is, mint áthidalók. A boltozat őse természet adta minta volt, mondjuk az a Bulgáriában, egy patakmederben látott kőrakás, amelyből a folyó barlangot vajt ki. Ezt a boltozatot az ember felfedezte, majd a maga anyagaival továbbfejlesztette. A szerves építészet kétségtelenül

ehhez a gondolathoz áll legközelebb. Ők úgy látják, hogy ebből fejlődött ki az az építészet, amely vázat épített először, amit hol ággal, hol bőrrrel fedett le, hol pedig a követ vagy az agyagot használta fel, hogy házat építsen. Így jött létre a hajlék. Mindennek alapja egy ilyen természeti ajánlat volt. Később ebből a kőrakásból született az álboltozat, majd boltozat, amiből süvegboltozat, aztán kupola... s az emberi elme egyik legragyogóbb építészeti produktuma, amikor kitalálta a kupolához a csegelyt, s így már négyzetalapra is építhetett kőkupolát. Ahogy az idő és a történelem adta tovább – kézzel-kézre – ezeket az ismereteket, a tudást, végül is az építészet eljutott a legmagasabb szintig, a kilencosztású térhez.

– Mikortól beszélhetünk magyar építészetről?

– Szent István korától. Tudnunk kell azonban, hogy mindig, de különösen az újkorban rengeteg erő működött a hagyományokkal szemben és nemcsak az építészetben – minden területen. A háborúk és az azokat követő változások mind a hagyomány érvényesülése ellen hatottak. A Szent István-kori idők kör alaprajzú templomai már akkor is hagyományt idézték. Ezeknek az építésznek keze nyomát ott érezhetjük a ravennai előképeket őrző korai egyhájos templomainkon, ahol az oszlopfők mintáiban a magyar népi kultúra formakincsét ismerhetjük föl. E minták Mátyásig követhetők nyomon, amikor az olasz hatás meglehetősen éles cezúrát vont a magyar kultúrában. Ami ott és akkor Vitéz János körül keletkezett, az már olasz kultúra hagyománya – a festészetben és az építészetben is. Éppen ezért hajlok arra, hogy semmi különleges nincs abban, hogy ha a kor egyik legnagyobb európai uralkodójának udvarában esetleg felbukkan egy olyan festő, mint Botticelli. A vándorlás Európában nem volt ritka.

Az igazán nagy törés a török-kor alatt volt. A hagyomány fő vonala akkor teljesen kiüresedett. A hagyomány ezután még élhetett volna tovább – akár Közép-Magyarországon, akár a Felvidéken, ahová a török nem ért el, s ahol megmaradt a magyar szellemiség és kultúra –, de a 18. század első harmadáig lezajló nagy betelepítések annyi idegen szellemiséget s gondolatot hoztak, amennyivel durván megszakították a magyar kultúra természetes fejlődését. Mégis az építészet stílusirányait tekintve a késő barokkon, a klasszicizmuson, a romantikán a historizmuson át a secesszióig keresztül az első világháborúig kontinuitásról beszélhetünk a zenében éppúgy, mint az irodalomban. A hagyomány a kultúrával öröklődött. Az építészetet illetően a dolog megértéséhez tartozik az is, hogy az újabb építőanyagok megjelenése is változtatott az épületek külső képén. A struktúrák is újak lettek. A szerves fejlődés igazából az első világháború után szakadt meg, amikor a viláégést követő kataklizma

„A 19. század gondolkodásában még érvényesült a tiszta ész filozófiája...”

„Egyik épülete-
met se szeretem.
A korszellem
mindegyikre
rátelepedett...”

új helyzetet teremtett gondolkodásmódban, szemléletben egyaránt.

Az igazi kérdés az, hogy mi ment végbe a lelkekben. Az, hogy mi volt a kultúrában az utolsó másfél évszázadban, mondjuk Kazinczy – Kölcsey – Vörösmarty – Arany vonulattól kezdve, ők hogyan formálták a közgondolkodást, s hogyan hatottak még a mi szakmánkra is. Na és hát a vallás, amely ebben az időben határozottan befolyásoló tényező volt! A barokk után a meghatározó erejű vallás olyan mozgásokat indított el, amelyek pontosan jelezték a változásokat, de a változások minden esetben a hagyományokból indultak, s az elődök munkájának tiszteletén alapultak. A 19. sz. gondolkodásában még érvényesült a tiszta ész filozófiája, bár ekkor már megjelent mindent befolyásoló erőként a profit, a tőke, ami aztán már teljesen meghatározóvá vált az első világháború után. Amikor az építészet rájött arra, hogy a hajléktalanná vált embereknek nagy mennyiségben kell lakást építeni, akkor elkezdődött a verseny, s ehhez felhasználtak mindent, ami az ő előnyüket segítette. Ekkor már minden gazemberségre készen állt az ipar.

– Ezek után feltehető-e a kérdés, hogy van-e s ha igen, milyen a szellemisége a ma építészetének?

– Akkor nyúljunk vissza a múlt század elejére, a háború utáni évekre, amikor Trianon után lassan magára talált a nemzet. Amikor az art decóvá egyszerűsödött jugendstilt egyszer csak felváltotta a Bauhaus. A Bauhausnak fontos volt a tömegtermelés, de akkor még a művészek – művészek voltak, és az építészetben azok, akik itt maradtak, jelentős műveket alkottak. Az arányokat tiszteletben tartva, szép és művésziileg is elfogadható épületeket terveztek. A ma építészetének – és műemlékvédelmének – kart-karba öltve kell (kellene) együtt járnia, hogy együtt reprezentálják minden korszak hagyományos értékeit.

A kérdésben egyébként az emlékmű – műemlék problematikája rejlik. Legértékesebb hagyományaink közé tartozik a helyes arányok megtartása. Elődeink ezt szépen művelték, a régmúlt időkben itt maradt épületek mind, kivétel nélkül igen arányosak. Még a mi mestereink a Rimanóczy, Janáky, Dávid Károly bármit lerajzoltak, az arányos volt, a mi ge-

nerációnk pedig bármit rajzol le: aránytalan. Mi ezt a fogalmat, hogy arány – nem műveljük. A Bauhausnál azt látjuk, hogy szépen ki van találva és szerkesztve az arány. Egy műemléképületnél különösen kell vigyázni, hogy az arányok, forma-részletek megmaradjanak.

Egyik épületeimet se szeretem. A korszellem mind-egyikre rátelepedett. Munkáim közül kollégáim többnyire a jászberényi fürdőt emelik ki. Leginkább még Csete és Makovecz voltak azok, akik rájöttek arra, hogy valamiképpen simulni kellene a népi építészeti formavilágához, de a népi építészeti a sátorvetős épületeivel sajnos a hagyományokkal szemben fejlődött tovább.

Ha a hagyományról beszélünk, abba az is benne van, hogy régen voltak hétköznapi és vasárnapok is, ami ünnep volt, nem csak munkaszüneti nap. Amikor a család a templom után összegyűlhetett az ünnepi ebédnél beszélgetni is. Ma ez megszűnőben van. A ma építészetének szellemiségét csak szélesebb körű felkészültséggel érthetjük meg. Mi építészek egymagunkban nem vagyunk eléggé felkészültek arra, hogy ezt a témát végigjárjuk. Egy kicsit egysíkúak vagyunk. Az egyéb diszciplínák művelőivel beszélgetve újabb szempontokat kaphatunk – még a hagyományokat új köntösben, új formanyelven folytató új építészeti szellemiségének kialakításához is. ■

A jászberényi
fürdő fényképe

Fotók: Bélavári
Krisztina

Októbertől változik a műtárgy kiviteli engedélyezés eljárása

BUZINKAY PÉTER

Még a nyári szünet előtt fogadta el az Országgyűlés az Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium kezdeményezésére és előkészítése nyomán a közigazgatási hatósági eljárás és szolgáltatás általános szabályairól szóló 2004. évi CXI. törvény módosításáról szóló 2008. évi CXI. törvény hatálybalépésével és a belső piaci szolgáltatásokról szóló 2006/123/EK irányelv átültetésével összefüggő törvény módosításokról szóló 2009. évi LVI. törvényt. A törvény a közigazgatási eljárás, valamint az EU szolgáltatási irányelv új szabályozásaival hozta összhangba a csaknem teljes magyar közigazgatásra vonatkozó törvényi szabályozást, így három paragrafusában, számos rendelkezéssel az örökségvédelmi törvényt (2001. évi LXIV. törvény) is módosította. Így a 257.§ rendelkezései értelmében a műtárgy kiviteli engedélyezésre vonatkozó törvényi szabályozás – a rendelkezés 2009. október 1-i hatályba lépése nyomán – már nem írja elő a kötelező előzetes közgyűjtmenyi szakvéleményezést, hanem a közigazgatási eljárás általános szabályai szerint a hatósághoz (KÖH-höz) benyújtott műtárgy kiviteli engedélykérelem elbírálása során „szakértőt kell meghallgatni vagy szakértői véleményt kell kérni, ha az eljáró hatóságnak nincs megfelelő szakértelemmel rendelkező dolgozója”. Ez tehát lényeges változás mind az ügyfelek, mind a szakértőként korábban (is) közreműködő közgyűjtmenyek, mind pedig a KÖH számára. 2009. október 1-től ugyanis már nem a közgyűjtmenyeknél kell a kívünni szándékozott műtárgyakat bemutatni, hanem a KÖH-nél, mint engedélyező hatóságnál. Ez az új helyzet számos megoldandó gondot vet fel (ügyfélforgalom megszervezése, ügyfélfogadási időpontok meghatározása, műtárgyak fényképezése, esetleges átvétele, tárolása, kiadása, szakértés megszervezése stb.), amire a KÖH-nek legkésőbb szeptember végéig fel kell készülnie.

Sajnos a kulturális ágazati jogalkotás a fenti, az Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium által végigvitt törvény módosítással nem tartott lépést, így a műtárgy kiviteli engedélyezésre vonatkozó új részletszabályozás megalkotása sem történt még meg. Ennek előkészítését már kezdeményeztük, de a fenti törvény módosítással egyidejű hatályba léptetését nem vehetjük biztosra. Az új részletes, műtárgy kiviteli szabályozás hatályba lépéséig, és a KÖH javaslata szerint azután is a beérkezett kérelmek közül csak abban az esetben fogunk szakvéleményért a közgyűjtmenyekhez fordulni, ha az adott tárgy esetében felmerülhet a védetté nyilvánítás kérdése. Ebben az esetben a védési eljárásra vonatkozó (3/2002. (II.15.) NKÖM rendelet) szabályozás alapján keressük meg a kijelölt közgyűjtmenyeket. Ilyen esetekben – a korábbi közgyűjtmenyi gyakorlatot követve – az adott műtárgyat szakértés céljából átvesszük. Egyéb esetekben a műtárgy kiviteli engedélyezés eljárása lényegesen lerövidülhet, optimális esetben az engedély kiadása akár helyben is megvárható lesz.

Az elmúlt évek műtárgy kiviteli számadatai és tapasztalatai alapján azt látjuk, hogy a műtárgy kiviteli engedélykérelmek esetén az 1%-ot sem éri el azon ügyek aránya, ahol a kiviteli kérelmet védetté nyilvánítás következtében utasítjuk el (kb. 500 ügyből egy esetén). Ennél nyilvánvalóan több esetben (tapasztalatunk szerint 10-15 %-ban) fordul elő, hogy az adott kulturális tárgy örökségvédelmi szempontból jelentősebb, és a védetté nyilvánítása is szóba kerülhet. 2009. október 1-je után csupán ez utóbbi esetekben, tehát a korábbi műtárgy kiviteli forgalom töredékénél keressük meg majd a közgyűjtmenyeket szakértőként. Ez esetekben – tekintettel az ügy jellegére – csupán egy gyors, rövidebb, lényegre törő szakvéleményt fogunk kérni.

A műtárgy kiviteli engedélyezéssel kapcsolatos, ügyfeleket is érintő további változásokról, amint azok már megismerhetők, szintén tájékoztatást adunk a megfelelő csatornákon (levélben, interneten stb.). Már most előre jelezzük, hogy a KÖH konzorciumi partnerként részt vesz az Új Magyarország Fejlesztési Terv Elektronikus Közigazgatás Operatív Program keretében az *Egyablakos vámügyintézés megvalósítása* című kiemelt projektben, melynek eredményeként 2009. november 1-jétől a műtárgy kiviteli engedélyezés terén is bevezetjük az elektronikus ügyintézés lehetőségét. ■

Fotó:
Orosz László

A művészi könyv

Kiállítás az Országos Széchényi Könyvtár Reguly Antal
Műemlékkönyvtárban

NÉMETH GÁBOR

A bibliotéka Magyarország legjelentősebb régi könyves gyűjteményei közé tartozik. 65 ezer kötetes állományát a 18. század elején, a Zircen újra megtelepedő ciszterci szerzetesek gyűjtötték egybe 1950-ig, mikor is a működésüket betiltotta a kommunista politikai rendszer. A könyvtárat államosították, kezelésével az Országos Széchényi Könyvtárat bízták meg. 1993-ban került vissza a szerzetesrend tulajdonába, akik gondozásával továbbra is a Nemzeti Könyvtárat bízták meg, így továbbra is szakkönyvtárként a kutatók, míg múzeumként a látogatók rendelkezésére áll.

A könyvtár értékei közül kiemelkedik a nagyterem intarziás bútorzata. Ezt helyi mesterek, Wilde Mihály és Wilde József tervezték és építették, hozzá többségében a bakonyi erdősségek faanyagát használva. Az 1846 és 1856 között kivitelezett munka eredménye tökéletesen illeszkedik a Magyarországon egyedülálló kazettás dongaboltozatú terembe. Az általuk készített asztalból kinyíló létra könyvtártörténeti kuriózumnak számít.

Az állomány túlnyomó többsége teológiai munka, de valamennyi tudományág megtalálható, köszönhetően annak, hogy a ciszterciak a 18. század vége óta tanítással is foglalkoznak, így a könyvtáruknak az ehhez kapcsolódó igényeket is ki kellett elégíte-

nie. Ez a sokszínűség teszi lehetővé, hogy az állandó tárlat mellett, mely a ciszterci rend történetét és a könyvtár különlegességeit mutatja be, hagyományt teremtve időszaki szakkiállításokat rendezzenek. 2007-ben az exlibrisek, 2008-ban a kartográfia és a Biblia szerepelt a kínálatukban, míg idén a művészet és a könyv kapcsolatát vették nagyjító alá. A kiállítás koncepcióját hármastematika jellemzi:

Művészkönyvek

Az anyagot a Magyar Művészkönyvalkotók Társasága alkotói és a zirci III: Béla Gimnázium, Művészeti Szakközépiskola és Alapfokú Művészetoktatási Intézmény művésztanárai, diákjai munkáiból válogatták. A művészkönyvek mellé a műemlékkönyvtár anyagából társítottak témában vagy alakban megfelelő régi könyveket. A kiállító művészek: *Butak András, Kiss Ilona, Kovács Péter Balázs, László Bandy, Lengyel András, Pataki Tibor, Stroe Krisztián, Szabadvári Attila, Szyksznian Wanda.*

Könyv témájú műtárgyak

A III. Béla Gimnázium, Művészeti Szakközépiskola és Alapfokú Művészetoktatási Intézmény művésztanárainak alkotásai, a mai modern művészet reagálása a könyvre festményeken, kollázsokon és montázsokon. Az alkotók *Hegedűs B. Piros, Lengyel András, Sudár Péter, Szabadvári Attila, Szeifert György.*

Kovács Péter
Balázs:
Downtown.
2009.
(művészkönyv)
15. századi kap-
csos bőrkötésű
könyv

Művészeti témájú régi könyvek

A műemlékkönyvtár viszonylag gazdag anyaggal rendelkezik, melynek a törzsét a 19-20. századi német könyvművészet jeles darabjai képviselik, de több 15-18. századi metszetekkel illusztrált könyvet is bemutatunk. Különlegességnek számít Etienne du Pérac Ivestigi I vestigi dell' antichità di Roma című, 1575-ben kiadott munkája, melyben a párizsi építész az ókori Róma 16. században látható művészeti és építészeti emlékeit mutatja be metszeteken. Joachim von Sandrartnak a hírnevet a Teutsche Academie der edlen Bau-, Bild- und Mahlerey-Künste című munkája hozta meg, mely a német művészettörténet egyik legfontosabb elméleti és forrásművévé vált. A kiállításon a munka második, nyolc kötetes kiadásából mutatnak be kettőt.

A kiállítás szeptember 27-ig tekinthető meg Zircen. ■

Etienne du Pérac Ivestigi I vestigi dell' antichità di Roma. Roma, 1575.

A sólyi református templom régészeti kutatása

Mergitur interdum sed non submergitur unquam | Christi salvificum servans ecclesia verbum – olvasható a disztichon a sólyi református templom 1724-ben készült karzatán, mely 1897 óta a budapesti Iparművészeti Múzeumban az állandó kiállításnak, majd utóbb időszakos kiállításoknak helyet adó teremben áll. Nyers magyar fordításban: Újra és újra lemerül, de sosem süllyed el a Krisztus megváltó ígését szolgáló egyház.

RÁCZ MIKLÓS

Ha az idézetet magára a középkori eredetű, megfogyatkozott gyülekezetű, kis templomra vonatkoztatjuk, az utóbbi években valóban megpróbáltatásoknak és jelentős, régen nem látott mértékű beavatkozásoknak volt kitéve: tetőcsere, padlócsere, a támpillérek elbontása, fallukatás, régészeti feltárás. A zaklatott időszak ugyanakkor sok olyan megfigyeléssel gyarapította tudásunkat, melyek által a templom talán láthatóbban őrzi múltját.

A Séd völgyében, Veszprémtől keletre fekvő faluban a veszprémi püspökség 1009-ben I. István király által kibocsátott alapítólevele Szent István vértanúnak szentelt kápolnát említ, mely az egyik legkorábbi, írott forrásban szereplő magyarországi templom. A későbbiekben a sólyi templom alig fordul elő az ismert forrásainkban a 17. századig, amikor a reformáció elérte az akkor a hódoltság szélén fekvő kis falut. A 18. században, a béke beköszöntével felújított és kidíszített templom karzatára – talán a közelmúltra visszatekintve – többek között a fentebb idézett feliratot íratta fel a gyülekezet.

A festett faberendezést a 19. század végén egyszerűbbre cserélték, az eredeti faberendezés az Iparművészeti Múzeumba került, a templomhoz torony épült, és díszítő festéseit lemeszelték, teteje műpala fedést kapott.

A Séd völgyének síkján álló kisméretű, keletelt, kisméretű templom szentélye egyenes záródású, egykor dongaboltozatos volt. A falakon, amelyeket a 18. században, majd a 20. század elején megmagasítottak, a 18. századból eredő szegmensíves nyíl- és az északi oldalfalakat négy nagy támpillér támasztotta meg. A templom homlokzatait 1965-ban

Az újkori első karzatot datáló I. Lipót-érem

Fotó: Kenéz Pál

felújították, feltárva és bemutatva az egyszerű formájú szemöldökgyámos déli kaput és közelében egy résablakot. A templom belseje, padlója és falai azonban ezután is vízesedtek, amit a templom elhelyezkedése, a körülötte levő feltöltés és a nagy támpillérek okoztak.

A templom rendbehozatalára 1985-ben az OMF Káldi Gyula vezetésével készített tervet.

1999-ben Szabó József restaurátor diplomamunkaként restaurálta a szószékkoronát, a 18. századi berendezés egyetlen helyben maradt darabját.

1999-től az ÁMRK restaurátorai, Varbai Ilona és Novák Judit a szentély veszélyes állapotú, repedt és felvált vakolatán, s a hajó kis felületén 18. századi virágmintás kifestés részleteit tárták fel.

2004-ben a helyreállítás fő problémáihoz kapcsolódó szondázó régészeti feltárást és fallukatást végeztek. A szentélyben vékony rétegsor tárult fel az építést megelőző Árpád-kori rétegekkel és az épí-

tési rétegekből késő Árpád-kori kerámiával, oltár-alapozás nem volt. A szentélytől keletre az újkort megelőzően a templom alapozási szintje alatt kimélyített felszín volt, melyet az újkorban vastagon feltöltöttek. Körítőfal és temetkezések nyomai nem kerültek elő. A falkutatás megállapította, hogy a hajó és a szentély egyszerre épült, a déli homlokzaton két további ablak részletét találtuk meg.

2006-ban *Máté Zsuzsanna* és *Vándor András* (AMRK/KÖSZ) tervei szerint a tetőszerkezet cseréjére, az újkori támpillérek bontására és a szentélyben a falakat összekötő födémszerkezet készítésére került sor. A szentély egyik tölgy födémgerendájának dendrokronológiai vizsgálatát *Grynaeus András* végezte el és 1730 előtti datálást állapított meg.

2006-ban a templombelső talajradaros szelvényezését végezte el *Pusztai Sándor* (Fractal Bt). A mérések korábbi falmaradványt nem mutattak kis és megerősítették, hogy a szentélyhez hasonlóan kis mélységű régészeti rétegsorral számolhatunk a hajóban. A radaros vizsgálat során jól azonosítható volt számos, később teljesen feltárt jelenség.

2008-ban a Veszprém megye által kiírt pályázat lehetővé tette a templombelső teljes feltárását a tervezett padlócsere által érintett mélységig. Ugyancsak Veszprém megye rendkívüli támogatásával sikerült a feltárást az előkerült objektumok teljes feltárásiáig végig vinni – 2009 elején.

A hajóban a 18. századi felújítást megelőző két építmény mészhabarcsba rakott alapozása (a habarcsban használt adalékanyagukban jelentősen eltértek) és egy 17. század végi karzat cölöphelyei, az É-i falal párhuzamosan egy kőfal néhány nagyobb köve – mely a ma álló templomnál korábban állhatott – s ennek folytatásában a hajófal által elvágott alapárkok kerültek elő.

A templom délkeleti részén egy, a mai templom építését megelőző mesterséges kőréteget találtunk, mely a Séd medréből hordtak ide, s szintén egy korábbi épületre utal.

A templomban két gyermeksírcsoport került elő, egyik a 13. századra datált ma álló templom építésénél későbbi, a másik megelőzi azt. A sírok között csecsemősírok is voltak, egy északra tájolt sír kivételével mind a templommal párhuzamosan, arccal keletre fekszenek. Velük ellentétes irányban

tájolva temették el azt a két felnőttet, akiknek közös sírja a templomhajó északi részén került elő. A két idősödő férfi halálát vágófegyverrel ejtett sérülések okozták, s a keresztény rítustól elütően arccal nyugatnak temették el őket, egyiküket oldalára fektetve. Émbertani jegyeik arra utalnak, hogy balkáni eredetű népességhez tartozhattak.

A gyermektemetkezések kis száma és egyelőre nem teljesen értelmezhető kettős sír (összesen 20 sír a két sírcsoportból) arra enged következtetni, hogy a templomot a középkori gyakorlattól eltérően e helyre jellemző, sajátos szempontok szerint, alkalmanként használták temetkezésre, míg a templom körül egyáltalán nem mutatható ki temetkezés.

A régészeti és falkutatás alapján pontosabb ismeretekhez jutottunk az Iparművészeti Múzeumban álló karzatra vonatkozóan is. A déli falon 2006-ban azonosíthatjuk a karzat aljának és mellvédjének befalazott gerendafészkeit, mely a templom K-i lezáródását jelzi, és kiadja azt a magasságot, mely az azonosítható eredeti oszlopméretnek felel meg. A terrazzopadlóban a feltárás során megtaláltuk a két karzatoszlop betömött helyét, és ezekből rekonstruálható a karzat eredeti, kétszer tört vonalú alaprajza, amely igen pontosan megfelel az eredeti elemek szakaszméreteinek.

2009 májusában Zala, Fejér, Veszprém és Pest megye közgyűlései együtt emlékeztek meg Súlyon az 1009-ben a veszprémi püspökség sólyi Szt. István vértanú kápolnájánál kiadott alapítóleveléről, amely a négy megyét, illetve elődeiket először említi írásban. A kutatások alapján sejthető, hogy a korai kápolna a 13. századi templom helyén állhatott, ezt még további kutatások dönthetik el.

Az ünnepélyes alkalomra már elkészült a templom új padlója, a festőrestaurátori feltárás és konzerválás, belső felújítás és homlokzat-helyreállítás még a jövőbeli forrásoktól függ.

A feltárás anyagi háttérét *Bikádi László* lelkész és Veszprém megye önkormányzata biztosította, a feltárásban technikusként *János Judit*, *Bakonyi Regina*, *Csajka Ferenc* vettek részt. A habarcsminták laborvizsgálatát *Szilágyi Gáborné*, az állatcsontanyag feldolgozását *Tugya Beáta*, a kőanyagok vizsgálatát *Oláh István* végezte. Az antropológiai feldolgozás *László Orsolya* munkája. ■

Az elbontott terrazzopadlóban megtalált 18. századi oszlopbély

Fotó:
Kenéz Pál

A martonyi „természet templomának” újjászületése

DR. BAGDÁNY JUDIT

Több mint ötszáz év is eltelt azóta, hogy utoljára imádkoztak pálos szerzetesek a martonyi Háromhegyi kolostorban, hazánk egyik legimpozánsabb középkori romjai között. Ha néhány órára is, de augusztus 1-jén, a Gömör-Tornai Fesztivál programjainak részeként, újból benépesült az Aggteleki Nemzeti Park területén található épület-együttes, ahol *P. Bátor Botond*, a Magyar Pálos Rend tartományfőnöke celebrálta a misét.

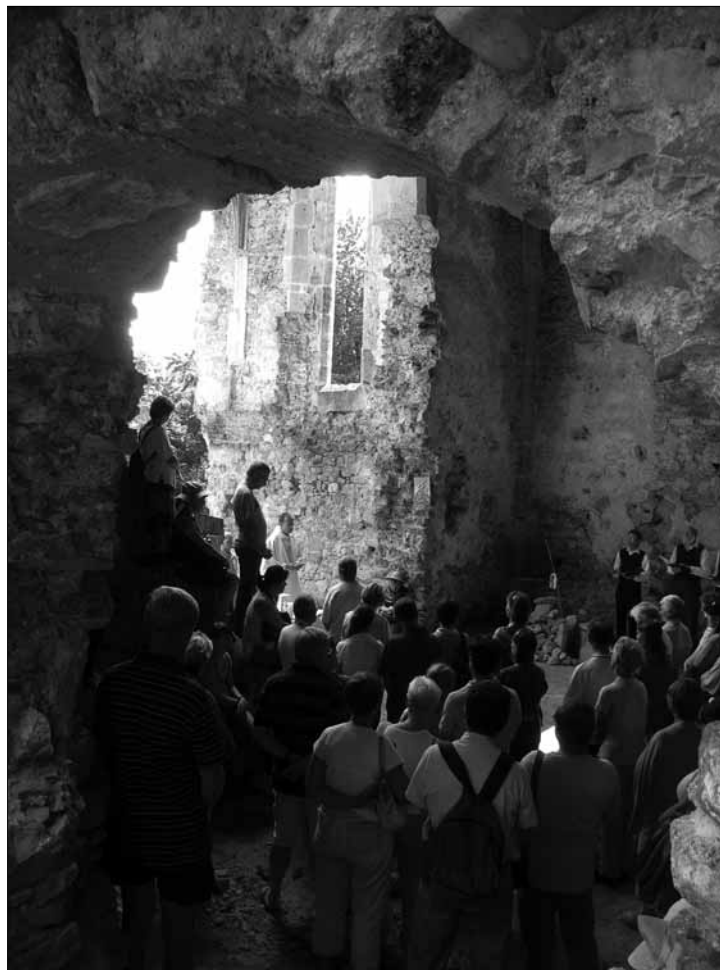
A források alapján a kolostort 1341-ben alapították martonyi nemesek (*Szalonnai család*), de csak 1411-ben szentelték fel Szűz Mária tiszteletére. Pusztulása vélhetően a 16. század közepén következett be. A romfalak évszázadokon át csendesen pihentek az erdő rejtekében, és bár a helyi emberek jól ismerik, mégis elhagyatott helyé vált az elmúlt idők folyamán.

Az erdőtől benőtt, romos épületet 1997-ben kezdte el megtisztítani a Nemzeti Park, majd hamarosan megkezdődött a régészeti kutatás is az akkori ÁMRK és KÖH szakemberek bevonásával. Mindezek eredményeként a szentély, a sekrestye és a kengő mellett a hajdani kolostor több része is láthatóvá vált, ezt követően pedig a templomhajó fölé 2003/4 fordulóján példás ácsmunkával elkészített tetőszerkezet került.

Az elmúlt évben megtörtént az előkerült falak falkoronájának ideiglenes állagvédelme is, így a kolostort az idén már biztonságos körülmények között közelíthette meg a népes látogatóközönség. A misét a Jósua Kvintett előadása színesítette, és *Kosdi Attila* műemlék-felügyelőtől hallhattunk az épület múltjáról, jelenéről és a gondos tulajdonos, a Nemzeti Parkkal együtt szövögetett további tervekről, elképzelésekről.

Mindannyian, akik ott voltunk, részesei lehettünk egy olyan leírhatatlan érzésnek, amit talán Remete Szent Antal fogalmazott meg a legtalálóbban a szerzetesekről: „Amint a balak elpusztulnak a szárazföldön, úgy válnak gyengévé a szerzetesek is, ha sokat időznek a világiakkal, és sokat forognak közöttük. Amint a balak-

nak a tengerhez kell visszatérniük, úgy kell nekiünk a begyekbe sietniük, ne hogy késlekedve megfélekedzünk azokról, amik belül vannak.” ■

„Az elmúlt évben megtörtént az előkerült falak falkoronájának ideiglenes állagvédelme is, így a kolostort az idén már biztonságos körülmények között közelíthette meg a népes látogatóközönség.”
Fotó: a szerző

Meghalt Mihalik Tamás fotóművész

Augusztus 26-án, életének 71. évében váratlanul elhunyt Mihalik Tamás, az OMF/OMvH/KÖH fotóműtermének volt vezetője. Néhány nappal korábban még azzal hívták fel, hogy Beremenden, a Mendele Ferencről elnevezett emlékházban a műemlékvédelem egykori igazgatójának emlékét, nevét még csak egy fénykép vagy néhány soros megemlékezés sem őrzi. Egyúttal szóvá tette, hogy mennyire szemetes és elhanyagolt a margitszigeti kolostor-rom környéke. Nyugdíjban volt? Jogilag persze igen. De soha nem szűnt meg figyelni műemlékeinkre, értékeinkre. Családja és barátai szeptember 18-án a pesterzsébeti temetőben kísérték utolsó útjára. Tamás, emlékedet tisztelettel megőrizzük.

Nagy Zoltán

Pécs-Berlin időtengely

A berlini nyár egyik jelentős közönségsikert kiváltó eseménye a Pécsi Tudományegyetem Pollack Mibály Műszaki Karán folyó építészképzést bemutató kiállítás *ZeitZug/TimeTrain* címmel a Collegium Hungaricumban. Köszönhető ez annak is, hogy a Magyar Kultúra megismertetésében kulcsszerepet játszó intézmény remek helyen áll Berlinben. Az *Unter den Linden*ről is jól látható Bauhaus stílusú vadonatúj palota egyben a Múzeumsziget, ezen belül a most átadott Neues Museum tőszomszédságában található.

BALIGA KORNÉL

Az Egyetem doktoranduszi iskolájában igazi műhely hangulatban a DLA hallgatók mestereik vezetésével valódi, élő feladatokon dolgoznak, így nem akkor találkoznak először az élet buktatóival, amikor kikerülnek az iskola falai közül. A képzést a racionalitás jellemzi, legyen az a jövő építészetének megálmodása, vagy a múlt örökségének megóvása. Ez utóbbi kiemelt szerepet kap a pécsi Egyetemen. A kiállítás gerince is az örökségvédelem. Akad a kiállított művek között a klasszikus műemlékvédelmi elvek alapján helyreállított épület is szép számmal, hogy csak egyet említsék: a Zsolnay Múzeum középkori eredetű, és a barokk kor építészeti elemeit is felvonultató épülete (*Kistelegdi István DLA és ifj. Kistelegdi István DLA*).

Cella Septichora, üvegfüdém

De a berliniek számára, ahol az épített örökség feltámasztása kapcsán komoly csaták dúlnak napjainkban, mégsem ezek a legfigyelemreméltóbbak. Örök kérdés a műemlék-helyreállítások során, mi fontosabb: a széles társadalmi elfogadás, vagy a szűk szakmai presztízs? A teljes rekonstrukció, avagy a Velencei Charta szellemében fogant korrektt állagmegóvás és modern kiegészítés? Most Berlinben a Neues Museum újjáépítése körül forrnak az indulatok. *David Chipperfield* tervei alapján, a II. Világháborúban súlyosan megsérült épületet nem állították helyre eredeti formájában, hanem csak a legszükségesebb kiegészítésekkel látták el, hogy múzeumi funkciójának eleget tegyen. Belsejében leginkább egy antik romra emlékeztet, amelyben

csak azt restaurálták, ami megmaradt belőle. Legfájdalmasabb a díszlépcsőház brutális, nemesbetonból való újjáépítése. A berliniek körében leginkább ez verte ki a biztosítékot. Az építészeti gőg mintapéldájának tartják, hogy az általános tiltakozás ellenére keresztülvitték az eredeti koncepciót.

Éppen ezért nézegetik irigykedve a kiállításon a pécsi *Cella Septichora* megóvásának terveit, és videón az elkészült művet. Nyilván más az igény egy ezeröttszáz éve betemetett rom feltárással és bemutatásával szemben, mint egy olyan épülettel, amelyre még emlékeznek a túlélők. A döntő különbség mégsem ez. Hanem az építészeti alázat.

Bachman Zoltán és munkatársai nem terveztek a pécsi városképet átformáló és megzavaró védőépületet. Valami olyasmi történt itt, ami régészeti lelőhelyek bemutatásánál még soha. Szó sincs a szokásos romkonzerválásról, felmagasztásról, nincsenek piros csíkok, amelyek elválasztják az eredetit a rekonstruálttól. Nincsenek leválasztott, és múzeumba szállított freskók, hanem minden „in situ” ott van a helyszínen, ahol és ahogy a régész ásója napvilágra hozta. A látogató úgy érezheti magát, mint aki éppen beleszöppent a feltárási folyamatába. Nem akarta betemetni újra, hanem hagyta, hogy a fényben fürödjék. A mai térszínen nem jelenik meg más, csak egy teljesen átlátszó, járható üvegfüdém, ezen árad be a napfény, és ettől a *Cella Septichora* falai szinte izzani látszanak. A bejárati építmény a sétaterén szerény. Csak annyira feltűnő, hogy aki keresi, megtalálja. Áttetsző beton kapuja olyan, mint a sírok bejáratát elzáró kötömb. Az enyhén lejtő nyersbeton falu dromoszt – hiszen mégis csak a sír világba lépünk be –, sejtelmesen világítja meg egy üvegfüdém sáv. De szimbolikus gesztusokból elég is ennyi, bent a „múzeumban” minden magától érthetően funkcionális. A *Cella Septichora* több méter magas falai fölött a széles fesztávú, ragasztott üveggerendák tartotta üvegfüdém alulról még lenyűgözőbb. Általános az egész műegyüttesben, hogy a talpunk nem érinti – nem érintheti – a talajt, hiszen ott is régészeti értékek vannak, ezért egy acél szalagokból hegesztett rácson járva, láthatjuk az eredeti felszínt. Ez az acélrács – mint az Óz birodalmában a sárga út –, vezet el minden további látnivalóhoz, többnyire talaj közelben, de gyakran hídként lebegve több méteres magasságban. És ennyi! Ennyi, amit a modern építészet hozzátesz ókeresztény sírokat rejtő téren és időn áthaladó labirintushoz. És ezzel iskolát teremt. (*Dr. Bachman Zoltán DLA, Bachmann Bálint DLA, Kovács-Andor Krisztián DLA, Stocker György DLA*)

Nem állhatom meg, hogy ne játszadozzak el ezzel a szóval: Örökségvédelem. A kiállításon bemutatott

Cella Septichora, makett

többi épület is csupán e célt szolgálja, hogy megvédje az „örökséget“. Tudatosan törekednek arra, hogy az új épület minél kevésbé legyen látható, vagy csak akkor mutassa meg magát, amikor már nem zavarja meg az évezredes harmóniát. Ilyen a Dóm Múzeum is.

Kevesen tudják, akik megcsodálják a Pécsi Székesegyház monumentális épületét, hogy amit látnak, az a bécsi Schmidt Frigyes purifikáló átépítésének eredménye. Azt, hogy az eredeti sem maradt el a 19. századi rekonstrukció mögött, arra csak a Dóm Múzeumban döbben rá a látogató. A kőtárba száműzött, és évszázadig összefüggéseitől megfosztott faragott elemek itt ismét egymásra találhattak. Mivel régi helyükre nem kerülhettek vissza, új épületet kellett emelni számukra. Az építész alázata itt úgy nyilvánult meg, hogy az egyébként hatalmas, többszintes épületet elrejtette a Székesegyház apszisa mögé, a Püspökvár árkába úgy, hogy mind a várfalak, mind a Kanonokházak takarásában egyáltalán nem jelenik meg a városképben. Mégis hozzászól valamit, de nem önmagát, hanem a Dóm eddig nem ismert, lenyűgöző, szentély felőli látványát. Ezt részben a mennyezet *felsőlicelésén* át, részben a tetőteraszról láthatjuk meg. Technikailag is bravúros a szerkezete: dermesztett beton. (Dr. Bachman Zoltán DLA, Bachmann Bálint DLA, Vicencz Ottó, Al Hllal Safaa)

A hallgatók rendszeresen vesznek részt nemzetközi pályázatokon is ...és gyakran hozzák el az első díjat. Ilyen pályázatra készült a római Ponte Leporelló terve, mely a Tevere közepén megmaradt, de ma még megközelíthetetlen régi római hídmardványt köti össze a parttal, bekapcsolva az Örök Város látogatható nevezetességei közé. A hídmomon egy zárt kocka formájú pavilont helyez el, mikor azonban a kioszk kinyit, a kocka egyik oldalán egy addig összecsukott helyzetben lévő „kar“ leporelló-szerűen kinyílik, míg el nem

ér egészen a partig, s így válik megközelíthetővé az antik híd-torzó. (László Zsolt)

Egyetlen szegmense hiányzik az örökségvédelemnek erről a kiállításról: az *autentikus és teljes rekonstrukció*. Pécs szerencséjének tudható be, hogy a II. Világháború megkímélte, így értékes épületállománya nem pusztult el. Európa számos vidékén ektelenkednek még háborús sebhelyek. Ezek begyógyításának egyik lehetséges módja az eredeti épület visszaépítése, mint a Hohenzollnerek városi palotájáé a lebontott berlini Köztársasági Palota helyén. A Berliner Stadtschloss rekonstrukciója hibátlan stílustörténeti ismereteket igényel. Hasonló feladatok bárhol adódhatnak Európa szerte, és erre a jövő építészeit fel kell készíteni. ■

Cella Septichora, üvegfödém – alulnézetből

A fotókat a szerző készítette

Egy remény anatómiája

OROSZ LÁSZLÓ

A globalizáció sulykolásai még fokozottabban tágítják identitásunkkal szemben tanúsított felelősségünket. Évtizedeken át hangoztattuk a kétezer éves pécsi múlt nagyszerűségét és mondhatjuk, hogy a földrajzi-geomorfológiai adottságok, történelmi-antropogén kreálmányaink, és minden, amit a keltáktól, rómaiaktól örököltünk, feljogosítanak erre!

Ma a sors agyonpolitizált kanyargóin egyszer csak azt tapasztaljuk, hogy eltűntek a gyáraink, nyoma veszett csaknem mindannak, ami ipari-gazdasági létünket meghatározta, és helyi sajátosságaink köntöséből kibújva egy idegen multik által diktált álarcosbál szolgalelkű részeseivé váltunk. Szép lehet

az a gondolat – ami persze korántsem mentes az unionizálás diktátumaitól – ami az EKF (Európa Kulturális Fővárosa) címmel járó lehetőségeket és tovább épülésünket gyarapítaná, de ehhez nem rendelkezünk megfelelő erkölcsi empátiával, befogadó készséggel! Hogy a lehetőség hajdani polgármesterünk harcos önzőségén, vagy lokálpatriótáink sűrűn elrebegett imáin múlott, az most már mellékes, de a végeredmény nem. Ez a program úgy járt, mint a kifutó manőkenje az otthonról elbitangolt fegyelmezetlen, korhely férfinép között; mire a végére ért, lemeztelenedett...

A közelmúltbeli és mai csodálatos építészeink el-tökélt és elkötelezett munkája révén messzire viszi jó hírünket, még akkor is, ha ezzel együtt nap mint nap szembe kell néznünk visszafordíthatatlan elkövetéseinkkel is! A város középkori városszerkezete (utcahálózat) némi túlzással, szinte épen maradt meg, s ebből gyűrűzött tovább a környezeti adottságoktól meghatározottan – különböző intenzitással. Másfelől itt is tetten érhető a közel került kis települések asszimilálódása (Pécs-Vasas, Hird, Kozármisleny, Málom, maholnap Keszű stb.). A régi iparterületeket kiszolgálóikkal együtt integrálta a város, lassan átnőtt a középkori szövet az épített védelmi vonalon, a 19. századi iparosodás történelmünk emblematikussá vált szlömjeit mára pedig már részben eltakarítottuk, amit meg nem, az a lakott felületek közötti rendezetlen göcök.

Nos, a mentális igény lassan de biztosan kullog a nálunk fejlettebbek után, napjainkra mi is úgy gondoljuk, hogy a múlt tisztelete és megbecsülése közepette helytelen a különböző épületeket lebecsülő, diszkrimináló magatartás. Amikor „trendi“ módon „értékválságról“ beszélünk, rossz a szóhasználat, hiszen a *bennünk ébredt szemléleti válságról* van szó. Az értékekkel, köztük az építészeti értékekkel talán nincs is különösebb baj. Magunkban kell rendet teremteni!

Az, hogy ez mennyire nem egyszerű, mi sem bizonyítja jobban, mint az a tévedés, amely az EKF pécsi programját körülengi: Megalkotói két alappillérről feledkeztek meg. Az *első*, hogy nem elsősorban azokra a rendkívüli adottságainkra építenek, mint a világörökségi helyszín, a sok török emlék, a város gyönyörű fekvése, egyetemeink, templomaink, költőink, íróink szellemi hagyatéka és így tovább, hiszen a megkülönböztetést, a kitüntetett figyelmet elsősorban ezeknek köszönhetjük. Ha csak a „hozott anyagból“ dicsőítéseket glóriáznánk tovább megfelelő kommunikációval, úthálózzal, reklámmal, állagmegórással, rendszeres karbantartással stb. már ezért is kiérdemeltük volna, hogy Pécsre esett a választás!

Meggyőződésem, hogy a *második* az abszolút poliszban gondolkodás hiánya! Városi kontextusban és nem néhány utca problémakörével izolált

presztízs-beruházásban kell látni a megüdvözülést, mely általában túlméretezett, és nem oldja meg azt a sok, bő félévszázados problémát sem (uszodák, fürdőhelyek, szállások, sportlétesítmények, tömegközlekedés, vasúti és közúti megközelítés, közterületi illemhelyek, emberhez méltó idők otthonai stb.), amelyek nélkül csak „félkarú óriás“ a kulturális főváros!

Azon kívül, hogy ide születtem, semmi nem jogosít fel a kritikára, mégis hadd hiányoljam azt a nagy ívű szemléletet, amely nem a gyors sikerben teteleződik, hanem a kreatív, hosszú távon élhetőnek formálódott városban a hozzánk látogató mindenkor turista szemében is érték, amely tükrözi a hely szellemét, s amelyet érdemes a nagyvilág felé kiáltani! (Ez persze nem azt jelenti, hogy az uránváros tereitől a Kórházterén át a Tettye parkig mindenhol ugyanazt a galamszürke „térkő“ – nek titulált igénytelen gyári terméket látjuk, amelynek kistestvérével a Sétateret már megszórták!) A Tettye és környezete is joggal tarthatna számot világörökségi megkülönböztetésre, ha a helyel-közzel példaértékű helyi építési szabályozások mellett kitörölnénk belőle mindazt, ami érdemtelenül rombolja le látványát, bárhonnán nézzük! (Történetesen ez a kamara épülete.)

A műemlékes szakma a maga nemében egyedülállónak minősítette a Zsolnay mauzóleumot, rehabilitációs tervei elkészültek, a gyár legyártotta a szükséges hiányzó épület- és díszítő kerámiákat, de képtelenek vagyunk likvidálni a telekre a szocializmus idején odarondított kockaházat! Ha valaki az itt felhánytorgató két példa esetében csak hiányzó pénzekre hivatkozik, az nem a város érdekeit képviseli!

Tehát úgy gondolom, hogy az igazi presztízsberuházás az, ha meglévő értékeinket óvjuk és gyarapítjuk. Szerencsés összemetsződése a program szándékainak és sok itt élő reményének a Zsolnay manufaktúra revitalizációja, új funkciókkal történő felruházása és a felbővült belvárosba történő bevezetés szerves kohéziója! (Védett épületeinek műemlékvédelmi kutatását tavaly fejeztük be kollégáim-

mal, sok fotóval szolgálhatnék, de túlnőné e cikk kereteit!)

„Nem szépen épült, széptetejű lakok, nem jólrakott nagy kőfalak és utak adják a várost, nem hajógyár, ámde olyan lakosok, akik avval mi megvan, élni tudnak.“ (Alkaiosz)

Az 1853-ban alapított manufaktúra; az alapító gyermeke, Zsolnay Vilmos iparos alkotó és családjával együtt folyton kísérletező, kutató, kreatív keresztény szellemiségű, mondhatni nagy formátumú ember volt. Az ő munkássága révén vált városunk jellegzetességévé a gyár. Elvitte a hírünket Kanadától Ausztráliáig, s fontos építőköve ama pannon identitástudatunknak, amelyet most a büszke utókor felkarol. A gyárat Trianontól, az államosításon át a szocializmus diadalittas pöffeszkedéseinek következményeit is ide érte annyi csapás érte, hogy csoda, hogy fennmaradt. Ennek legfőbb oka az, hogy gyönyörű termékei ma is ott fénylenek a porcelángyártás fogyasztóinak épületein és asztalán, itthon és külhonban egyaránt. Felkínálkozott

„Szerencsés összemetsződése a program szándékainak és sok itt élő reményének a Zsolnay manufaktúra revitalizációja...“

Pécs keleti kapuja a Zsolnay-gyár. Itt fogadja a látogatókat jövőre a Zsolnay Kulturális Negyed.

A projekt az Európai Unió társfinanszírozásában, az Európai Regionális Fejlesztési Alap támogatásával valósul meg.

A projekt teljes költsége:

11 064 770 000 Ft

Unió támogatás:

9 244 200 463 Ft

Saját forrás:

1 655 724 537 Ft

Ebből PMJVÖ

önereje:

1 631 263 385 Ft

Pécs2010 önereje:

24 461 152 Ft

A műemlékes szakma a maga nemében egyedülállónak minősítette a Zsolnay mauzóleumot, rehabilitációs tervei elkészültek, a gyár legyártotta a szükséges biányzó épület- és díszítő kerámiákat, de képtelenek vagyunk likvidálni a telekre a szocializmus idején odarondított kockabázat!

Fotók: a szerző

hát a lehetőség, hogy a család emlékének újrafényezésével és a gyártó terület mellőzött arcának átépítésével egy ragyogó kulturális negyedet fejlesszenek épületeiben és védett parkjában. Ez az akarat úgy teljesül tervezői szándékok nyomán, hogy a gyár újra birtokba veszi az 1950-70-es évekbeli, a család szemszögéből kevésbé értékes épületeit. A korabeli lakó és termelő – ma már műemléki védelem alatt álló – kubatúrák a parkkal együtt a város szövetébe szervesen beültetett, immáron nyilvánossá váló közösségi helyé, egyfajta agorává alakulnak, míves kis üzleteivel, bábszínházzal, kávézóval egyetemi és kiállítóterekkel!

Ha sikerül a belvárossal élő kapcsolatba hozni, ha elfelejthetjük, a Budapest felől érkezőket fogadó sok évtizedes rettenetes utcaképet, ha vizuális

és egyéb kulturális képzések révén élővé és organikusává válik Pécsnek ez a bevezető szakasza s még a gyár termelése is korszerűbb kereteket kap, az valóban elégedettségre adhat majd okot! Amint ez létrejön, úgy már érdemes kulturális átalakulásról beszélni. Az ipari forradalommal és a századfordulós eseményekkel (p1. szecesszió) lendületet vett Pécs, a közelmúltban elvesztette bányáit és iparának húzó ágazatait, ezzel érdemtelen hátrányba került. A nagy EKF álmok közül, ha ez az egy megvalósul – az EKF-től függetlenül is – e grandiózus újrahasznosításnak biztosan akadnak majd követői! (Széchenyi akna, Szentmosó, Állomási remízek...) Nem kell most már más csak egy harcos polgármester és sok-sok imádság. ■

Letették a Pécsi Konferencia- és Koncertközpont alapkövét

A Pécsi Konferencia- és Koncertközpont alapkövét Csák Ferenc, az Oktatási és Kulturális Minisztérium nemzetközi szakállamtitkára, Páva Zsolt Pécs város polgármestere, Suchman Tamás kiemelt fejlesztésekért felelős kormánybiztos, Márton György, a Dél-dunántúli Regionális Fejlesztési Ügynökség ügyvezető igazgatója, Tolnay Tibor, a Magyar Építő Zrt. elnök-vezérigazgatója és Sokorai István, az Arcadom Zrt. vezérigazgatója tette le augusztus 25-én. Az Európai Unió támogatásával, az Európai Regionális Fejlesztési Alap társfinanszírozásával megvalósuló épület 2010 őszén nyitja meg kapuit.

A létesítmény megépítése azt jelenti, hogy Pécs akar és képes Európa egyik kulturális központjává válni, ehhez pedig nemcsak adottságokkal, hanem eszközökkel is rendelkezik.

A Pécsi Konferencia- és Koncertközpont a Dél-dunántúli Régió legnagyobb befogadóképességű, multifunkcionális hangversenytermeként, rendezvényhelyszínként és konferenciaközpontként működő középülete lesz. Ez utóbbi célra az emeleti nagyterem mellett az épületben található konferenciatermek és szekciótermek is szolgálhatnak, amelyek befogadó kapacitása 50-368 főig változik, az igényeknek megfelelően.

A földszinten található 368 fő befogadására alkalmas konferenciaterem az igényeknek megfelelően szekciókra osztható, az első emeleti 287 fős konferenciatermet pedig balett próbateremmé alakíthatják át. Maga az épület táncszínházi produkciók befogadására is alkalmas. A nagyzenekari próbák számára különálló, állandó termet biztosítanak.

A 7,242 milliárd forint összköltségvetésű projektben a kivitelezési munkák szerződéses összege 6,374 milliárd forint. A megépülő intézmény – túl azon, hogy világszínvonalú technikával felszerelt létesítmény lesz – otthont ad a Pécsi Kulturális Központnak, valamint a Pécs2010 ÉKF program nagykövetének, a Pannon Filharmonikusok Zenekarának. Az elfogadott tervek szerint a 11 144 m² nettó alapterületű épület akusztikai tervezésű nagyterme 999 fő befogadására alkalmas, s a rendezvény típusától függően a változtatható színpadállásnak megfelelően 928, illetve 880 főre csökkenthető a zenekari igényeknek megfelelően. Az impozáns épület nemcsak a Pannon Filharmonikusok és a Pécsi Kulturális Központ irodáit, valamint a zenekar működéséhez szükséges termeket, hanem a közönség számára fenntartott tereket (kávézó, könyvesbolt, fogadótér), valamint mindezek kiszolgáló helyiségeit is magában foglalja.

A központ építését rögzítő vállalkozási szerződést június 18-án ünnepélyes keretek között a pécsi Városházán írta alá a projektgazda Pécs Megyei Jogú Város képviselőjében dr. Páva Zsolt polgármester, a közreműködő szervezetként eljáró Dél-dunántúli Regionális Fejlesztési Ügynökség nevében Márton György ügyvezető igazgató és a kivitelező Magyar Építő Zrt. – Arcadom Zrt. konzorcium képviselője, Tolnay Tibor.

„Revitalizálnák“ a borosjenői Losonczy-várat

Bontásokat is feltételez az ördögi terv

A borosjenői „reneszánsz“ várkastély egyike a legveszélyeztetettebb erdélyi műemlékeknek. 2005-ben még csupán a 66 címet tartalmazó lista negyvennegyedik helyét foglalta el, ám azóta tovább romlott az állapota. Mivel távol esik a főútvonalaktól, és az épített örökség megmentésének a finanszírozása is akadozik mostanság, úgy tűnik, egyelőre be kell érniünk annyival, hogy falainak zöme még áll, udvarán néha koncertet ad egy-két régizene-együttes, a helyi önkormányzat pedig célul tűzte ki a vár „revitalizálását“. És mivel a történelmi épület jobb kibasznlását szorgalmazó kulturális-fejlesztési projekt már napirendre került, érdemes áttanulmányozni az iratcsomót, és kibogozni, mit ért a testület az erődítmény rendbetételén.

GURZÓ K. ENIKŐ

Arad megyében kevés helység rendelkezik annyira gazdag és dicső múlttal, mint Borosjenő, amelyet északon és nyugaton az Alföld, keleten a Nyugati Szigethegység, délen pedig az Erdélyi Érchegység határol. A rómaiak idejében a Körös-völgy kulcsának tekintették, Valens császár erődítményt, Marcus Aurelius várat építtetett ide, Hadrianus uralkodása alatt fűrdőket létesítettek a területén, Probus korában pedig szőlővel ültették be vulkanikus dombját. Kr.u. 270-ben azonban a gótok kiszorították innen a rómaiakat, majd a hunok, az avarok és a szlávok hatalmaskodtak a régió felett, innen ellenőrizve a Körös melléki vidéket.

A településre vonatkozó legrégebb ismert írott „magyar“ adat 1191-ből való, s Imre király egyik oklevelében őrződött meg, a következő utalást pedig 1214-ben keltezték. Az első vár vagy vármag megjelenését mégis a „késői“ 1293-as évszámmal hozzák összefüggésbe a kutatók, mert szerintük egy ennél korábbi erőd létét semmi sem igazolja. Losonczy István horvát-szlavón bán azonban már elég sokat időzött Jenőn, hisz 1387-ben okmányt (levelet biztosan) adott itt ki: ebben a periódusban építették fel a várkastélyt is, amely közel kétszáz évig volt a Losonczy családé, s szintén a 14. században kezdtek feltűnni a dokumentumokban a Jenő elnevezés változatai (a Nadinew, Ienopolis, Ienopoea, Jamen és Jenew), felváltva a Brod kifejezést, amely révet jelentett (a boros jelző csak ezt követően, az ezeröt-százás években vált használatossá).

A törökök 1566-ban vették be a védművet, de csak 1595-ig uralkodtak felette: ekkor az erdélyi fejedelmek (Báthory Zsigmond, Bethlen Gábor, I. Rákóczi György, II. Rákóczi György) birtokába jutott, akik hatvanhárom évig mondhatták a magukénak. 1658-1693 között ismét török kézbe került, majd osztrák császári tulajdonná vált. Katonai jellege 1746-ban szűnt meg, amikor Mária Terézia parancsára a jenői helyőrséget az aradi várba rendelték. Az utoljára 1870-ben „restaurált“, igazából átszabott erődítmény 1901-ig honvéd laktanyaként működött, hogy aztán apátlan-anycátlan gyermekek és ifjak kényeszerlakhelyévé, szellemi-fizikai börtönévé tegyék a hatóságok. Üresen, elhagyatottan, tönkre téve 1996 óra vár felelősségteljes felnőtt gondnokra, ápolóra s jobb sorsra.

Borosjenő viharos történetéből annyit még mindenképp érdemes kiragadni, hogy 1626-ban a gyulafehérvári országgyűlés Zaránd megye székhelyévé avatta a várost. Ezt követően – a törökök újbóli

betöréséig – a jenői református közösség annyira megerősödött, hogy Zábrági Mihály prédikátorsága alatt még egy nyomdát is működtetett. Miután a félhold felkerült a templom tornyára, a magyar ajkú lakosság szétfutott, többsége Nagyszalontára menekült, másik része délkelet felé húzódott. Az utolsó területi, „kistérségi ülést“ 1732. április 30-án tartották Jenőn, de 1741-ben végleg Aradhoz csatolták. A fentebb leírtaknak azonban kevés nyoma van a ma használatos és forgatott romániai okiratokban. A borosjenői várkastély megmentését, felújítását

„A romokra, mert a romantika, majd a vadromantika fellángolásainak bebódolt reneszánsz várkastély, amelybe egy nyikorgó, rozsdáste búsó fémajtón jutbatunk be, ma már csupán egy antik színpal.”

célzó pályázati anyagban például ettől teljesen eltérő adatok szerepelnek, tételeit érezhetően áthatja szerzőjük igyekezete, hogy kiemelje, megsokszorozza a térség képzeletbeli román vonatkozásait, és a helység történetét a meg nem nevezett 13. századi román kenézségtől az önálló erdélyi román fejedelemség megalapításán, valamint a havasalföldi Mihai Viteazul transzszilvániai bujdosásán át az ortodox egyház patrónusaként bemutatott Matei Corvinig (azaz Corvin Mátyásig), illetve a „betolakodó” Habsburgokig vezesse, egyetlen szót sem ejtve a térség Magyarországhoz való kötődéséről. Mindenesetre a várkastélyba fitness-termet, fodrász-szalont, éttermet, szállót, külső felvonót, business-centert, múzeumot, nyári színházat, konferencia-csarnokot és még sok minden egyebet tervező mérnöki elképzelések gyakorlatba ültetéséért az önkormányzatnak elég mélyen zsebébe kellene nyúlnia, jóváhagyva olyan építészeti módosításokat, amelyek bontásokat is követelnek (erről behatóbban: <http://cetatea.ineu.ro>). Feltéve, ha az óhajok beleférnek az ingatlan még épségben lévő szárnyai- ba s a négy toronyba. Ha nem, akkor hozzá kell illeszteni még egy üvegpiramist, meg egy óriási acélkockát, esetleg a szintek, emeletek számát is szabad lesz megnövelni... Esetleg ledönteni, a földdel egyenlővé tenni a teljes örökséget, és új, a hagyományokkal abszolút szakító kacsalábon forgó palotát építeni a romok helyére...

A romokra, mert a romantika, majd a vadromantika fellángolásainak behódolt reneszánsz várkastély, amelybe egy nyikorgó, rozsdáette hátsó fémajtón juthatunk be, ma már csupán egy antik színpal. Mögötte tonnányi hordalék, üvegszilánk-halmaz, elektromos huzalfoszlány-gyűjtemény, tűzesetből visszamaradt hamu-, s zuhanásra készen álló cserép-, tégl- és vakolat tömeg nehezíti a terepszemlé, így örülnie kell annak, aki épen, sérülések nélkül ússza meg a látogatást. Háborús filmek forgatásához megfelelő teret szolgáltatna a Jenő erődítmény, arra viszont már kevésbé alkalmas, hogy falkutatásnak vessék alá, esetleg ásásokat végezzenek a közelében vagy a pincében. (Noha előfordulhat, hogy ritkaságok, valóságos meglepetések kerülnének elő a föld alól.)

A szabályos alaprajzú, négy sarokbástyás kastélyokat ugyanis a 16. század végén a reneszánsz jegyében kezdték el építeni. A mesterek jobbra itáliai modelleket, építészeti programokat és olasz traktátusokban feljegyzett hadmérnöki utasításokat követtek, munkáikat mégis inkább a helyi kívánalmak, igények szerint formálták meg, anélkül azonban, hogy kimerítették volna a stílus tartalmait. A Jenő erődítmény például egy szabályos alaprajzú tömör épületmagból állott, amelyet a ma is meglévő két négyszögű udvart zárt körül. Sarkain lőrészekkel ellátott henger formájú bástyák magasodtak – ezek is megőrződtek. Donzsonjai a külső várnak, vagy inkább kőfalgyűrűnek voltak, ezeknek egyik párányi maradványa látható a Körös-parton, a folyón átívelő hídról. Ami a tetőszerkezetet illeti: ez nem éppen változatos, mai képét sokszori átépítéssel alakították ki. Mozgalmassá, kellemessé az enyhén magasra kontyolt, előreugró tornyok teszik a várat. A szimmetrikusan elhelyezett tengelyek és a vízszintes tagolások viszont a homlokzatnak biztosítanak kiegyensúlyozott tartást. (Sajnos a kastély régi rajza, inventáriuma nem került a kezembe, ezért nem tudom megállapítani, mennyire sérült eredeti reneszánsz arcúata: voltak-e rusztikus épületsarkai, színesre festett falfelületei, faragványai, kőből

faragott ablakkeretei, s díszítettek voltak-e valaha a tornyai, kapui?) Amíg e tényezőket homály fedi, addig azt sem tudjuk meghatározni, pontosan milyen stílusváltozásokon ment keresztül, és milyen műhelyekhez köthető a megalkotása. Egyedül Haller Gábor főkapitány és zarándi főispán ismert, mint építtető, illetve Čizler Győző s édesapja, ám ők már csak „átépítők”, korszerűsítők. Emiatt, ha egyszer tényleg megkezdődik a várpalota restaurálása, a munkálatot vállalók kizárólag a létező párhuzamokra, analógiákra hagyatkozhatnak. Remélhetően azonban ragaszkodnak majd a tudományossághoz, a tradíciókhoz, a hitelességhez, és elfogadják irányadónak, hogy a Zarándi- s a Béli-hegység által közrezárt hepehupás mezőn felhúzott épület „kinézete” mindig a tulajdonos ízlésétől, igényeitől, vagyónától függött.

Egyes források szerint az első Jenő védőművet, a Castri Jeneu-t a rá vonatkozó legrégebbi oklevélbejegyzések egyenesen királyi várként említik. A 14. és 15. században javarészt a Losonczyak birtokolták, a 16. században pedig egyaránt megfordult német, magyar és török kézen: ez idő tájt szövénfalak által közrefogott, sáncokkal és árokkal védett erőd volt, külső s belső várból állott. Az 1595. évi őszi ostrom idején már hétszáz igazhitű védte a végül diadalt aratott Báthori Zsigmond fejedelem katonáitól, Lippa 1616. évi török kézre kerülését követően pedig kulcsfontosságú végvárrá vált. 1620-ban Gálffy György kapitány hozzálátott a helyreállításához, de valószínűleg nem fejezte be a munkálatokat, mert 1645-ben I. Rákóczi György erdélyi fejedelem parancsára Haller Gábor, az új főkapitány is elrendelte a védelemben alapvető bástyák felújítását. 1658-ban a törökök pár nap alatt bevették a várat. Evlia Cselebi néhány évvel később látogatott Borosjenőre, amelynek castrumát a Körös vizével feltöltött árokkal övezett, donzsonokkal védett, délre néző bejárati kapuval felszerelt négyszögű építménynek írta le. Szerinte a külső vár ölelésében egy szintén négyszögű, sarkain tornyokkal ellátott belső épület emelkedett, amelyet szintén vizesárok kerített. Jenő városát tehát ekkor még palánk és nyolc bástya őrizte, a területére pedig három kapun át lehetett bejutni: a keletre néző váradin, a déli temesvárin és a nyugat felé tekintő gyulain. „Aliékat” 1693-ban Veterani tábornok űzte ki az erősségből, amely így a császáriaké lett. Az 1848-49-es szabadságharcban a magyar csapatok ugyan bevették, de győzelmi örömük nem tartott sokáig, mivel a vár újból az osztrákok birtokába került. 1849. augusztus 21-én ugyanis Vécsey Károly gróf serege itt tette le a fegyvert, és adta meg magát Rüdiger orosz tábornoknak. Ugyancsak itt, Jenőn, a helyi római katolikus templom színboltjában temették el Leiningen Westerburg Károly tábornokot (erre a két eseményre a református istenházában elhelyezett emléktáblák is utalnak), akinek földi maradványait 1974-ben az aradi vesztőhely obeliszkje alá helyezték.

Több nyomós okunk is van tehát, hogy ne legyünk közömbösek a várkastély sorsa iránt. Persze az erődöt akkor is meg kellene óvnunk a pusztulástól, ha a számba vett fontos események nem Borosjenőn következtek volna be, s ha a Jenő védőmű is „csupán” egy jól sikerült mestermunka lenne. Jó kezű mester(ek) munkája, ránk hagyományozott öröksége. Célnak pedig elegendő lenne „csak” annyi, hogy a történelmi ingatlan szalonjai ismét élettel, szépséggel, harmóniával teljenek meg. ■

Restaurálták a Szabadság tér díszlépcsőjének kandelábereit

„A városi piacon a felső sétány teraszokra vezető kőlépcsője ritka díszítést kapott: két kandeláberszlopot vasból, amelyeket a helybeli polgári iskolával kapcsolatos műlakatos-tanműhely növendékei kovácsoltak Téglás József tanműhelyvezető felügyelése alatt. A lépcsőkőzet kőoszlopába vésett vasállvány munkája szépen sikerült műipartermék, s díszére válik a lépcsőzetnek. A kandelábereket Pótsa József Főispán úr rendelte meg, kinek áldozatkésztsége már annyi alkotást hozott létre Háromszék vármegyében...”

BENCZÉDI SÁNDOR

Ily módon értesíti a néhai újságíró a Székely Nemzet X. évfolyamának 1892. május 3-i, 69. számában Háromszék vármegye, de főleg „Sepsi-Szent-György rendezett tanácsú város” olvasóközönségét a kor monarchiájára jellemző lendületes fejlődés egy újabb eredményéről.

A cikkben említett polgári iskola tanműhelye 1887-ben épült (a mai Mikes Kelemen Főgimnázium új helyén állt), és a környék itt tanuló diákjainak megélhetését biztosító szakmai oktatást szolgált. A leírómértant is oktató, iparművész szaktanár Téglás József irányításával az alig öt éves múltú visszatekintő tanintézmény máig jelentős értéket képviselő kovácsoltvas műtárgyakat készített a székházhoz vezető díszlépcső kivilágítására. (A megyei könyvtárhoz vezető, 1889-ben Gyárfás Győző királyi mérnök tervei alapján, Zuliani Péter és Pezzano János kőfaragómester által készített lépcsőről van szó.)

A tanműhely vezetőtanárának kiskunszági származású családja fontos szerepet töltött be nemcsak Sepsiszentgyörgy, de az egész magyarság életében. Apja, id. Téglás Gábor (1818-1890) honvéd, ágyúkovács, Gábor Aron ágyúinak készítésénél bábáskodik, így kerül a család Brassóba városunkba, és választják meg 1853-ban a sepsiszentgyörgyi Egyesült Asztalos és Lakatos Céh mesterének. Nagyobbik testvérbátyja, Téglás Gábor (1848-1916) volt mikós diák, archeológus, a dévai felső reáliskola és múzeum igazgatója, az MTA levelező tagja. Ma a dévai magyar tannyelvű középiskola viseli nevét. Kiseb-bik testvérbátyja, Téglás István (1853-1915) Nagy- és Kisküküllő, majd Torda-Aranyos vármegye főtanfelügyelője, az archeológiával is foglalkozó szakembert a Műemlékek Országos Bizottsága (MOB) levelező tagjának fogadják. Testvéröccse, Téglás Károly (1864-?) állami főerdőtanácsos, a Selmecbányai Akadémia asszisztense. A harmadik Téglás generáció is öregbítette a család hírnevét, íme néhányuk neve: legifjabb Téglás Gábor hírlapíró, Téglás Géza jogász és a Gyorsírszati Lapok szerkesztője, Téglás Béla jogász, pénzügyőr és újságíró, Téglás Dezső hírlapíró, az Írás folyóirat felelősszerkesztője.

A kandeláber megteremtője, Téglás József 1863. március 18-án született Sepsiszentgyörgyön, az al-gimnáziumot a Mikó-tanodában végezte, majd középiskolai tanulmányait a budapesti állami közép- ipariskolában folytatta. A műlakatos-mesterség alapjait kisgyermek korától apja jó nevű műhe-lyében sajátította el, ismereteit később a bécsi ipar-iskolában és a trieszti Műszaki Intézetben gyarapítja. 1881-től 1895-ig tanít és ad műlakatosszakmát tizenöt évfolyam polgári iskolát végző diákja kezébe. 1895-ben a kereskedelemügyi miniszter a kassa-i gépipariskolához rendeli, és onnan Ausztria,

A helyreállított kandeláber

Archív felvétel a felső sétaterről

Morvaország, Csehország, Galícia, Szászország, Poroszország, Bajorország ipariskoláit és fémipar-telepeit utazza be tanulmányi céllal. Így szerzett ismereteit a szegedi fémipari iskola, végül pedig a kolozsvári Állami Ipariskola tanáraként és a fémi- pari műhely igazgatójaként kamatoztatja. Szak- dolgozatait hírlapokban és ipari szakfolyóiratokban közli. Halála dátumáról és helyéről nincs adatunk. Idén tavasszal kért fel Czibalmos Csaba város-gazda az időközben megrongálódott és nagymértékben átalakított kandeláber restaurálására, valamint két új kandeláber elkészítésének irányítására. A park rehabilitálásának részfeladataként a helyenként re- konstrukciót is igénylő restaurátori tervet az egyet- len ránk maradt korabeli képeslap alapján sikerült elkészíteni.

Az igazán nagy kihívás a park lépcsőinek kovácsolt- vas korlátait is kivitelező vállalkozóra hárult. A zaláni telephelyű Proiox Trans fémipari műhely szakem- berei Tikosi Ernő mérnök-tulajdonos vezetésével Téglás József emlékéhez méltó munkát végeztek. A különösen jól sikerült együttműködésért és a res- taurálási munkában részt vevő szakemberek önzet- len és áldozatkész hozzáállásáért ezúton mondok mindannyiuknak köszönetet. ■

Kisbacon, a mesefalu

VÁRALLYAY RÉKA

„**A**z én falum szinte félve húzódik meg Barót-patak jobb és bal partján, igen szűk völgyecskében. Nemcsak a falu kicsiny, de a neve is: Kisbacon. Nem csuda, ha szűk völgyecskében húzódott meg, ugyebár? Olyan emelkedő, lankás hegyoldalra toltat-tologatta idők során a szaporodás. Észak, kelet s dél felől szelíden, csendesen emelkedő hegyek karimázzák, s ha nyugati oldalára is vet még egy kis hegyet a Világte-remtő, tökéletes volna a kép rá mája, legteljesebb a nép nyugodalma: nem háborítaná a nyugati szél, mely a civilizációval fagyos szeleket is röpít szárnyain. Ennek a szélnek *német szél* a neve. Nyilván sűrű oka volt őseinknek, hogy ennek nevezzék...”
(Benedek Elek: *Édes Anyaföldem! Egy nép s egy ember története*, 1-2. Budapest 1920.)

Benedek Elek
emlékháza
Grafika:
Alpár Péter

A legutóbbi *Székelyföldi Napló* súlyos gondolatai után tegyünk egy könnyed sétát Kisbaconban, ahol 150 esztendővel ezelőtt, 1859. szeptember 30-án született Benedek Elek. Az író és publicista szülőfaluja ma is élő örökség. Nemcsak a Benedek Elek emlékház, hanem a településen működő Bodvaj Egyesület szervezte események is számtalan látogatót vonzanak Erdővidék legkisebb falujába. Sőt, ami ennél is fontosabb, a helyiek is aktív résztvevői a színes programoknak. Augusztus közepén, az őszi esedő késő nyáron látogattunk el Kisbaconba, ahol a Bodvaj Egyesület elnöke, *Benedek Márta* kalauzolt végig a körülbelül 500 lélekszámú településen, és mesélt a szervezet kifogyhatatlan ötleteiről és egyedülálló programjairól.

Kisbacon a Dél-Hargita lábainál, a Barót patak völgyében, Nagybacon, Magyarhermány és Bibarcfalva szomszédságában helyezkedik el. Régen Udvarhelyszék Bardoc fűszékéhez tartozott, ma a történelmi Háromszéket magában foglaló Kovászna megye része. Sepsiszentgyörgytől 45 km-re, Székelyudvarhelytől pedig 53 km-re fekszik. Különösen hangzó nevét, Benkő József (a szintén

Kisbaconi képeslap 1914-ből

Kisbaconban született) erdővidéki tudós 1770-ben írt „*Filius Posthumus*” című kézirata szerint, Szent István király Sarolta nevű húgának egyik unokájáról, Batzon-ról kapta. Batzon testvérei: Bontz, Bentze, Tsák és Bethlen voltak, mindegyikük előfordul erdélyi településnevekben.

Kisbacon főutcáján nagy kapus, gazdag porták állnak. A zárt soros beépítésben, csonkakontyolt tetővel, díszes oromfalakkal épült házak a 19. század második felének gazdagságát tükrözik. Az utcára merőleges lakóépületek által megszábotott telkeket hátul tekintélyes keresztcsűrők zárják le. A gazdálkodó kisbaconiak ugyanis a háznál jóval nagyobb méretben, gyakran időtállóbb anyagokból építették e gazdasági épületeket, melyekből még ma is nagyon sok áll a településen. A szabályos és méltóságteljes főutcával párhuzamosan folyik a széles Barót patak, melynek bő vizében mossák a rongyszőnyegeket. A patakon *általmenvé* találjuk a település régebbi, zegzugosabb részét. A hídon túl a kovács 18. századi háza fogad, falai követik az utca görbületét. Itt patkolják a táltos paripákat a mesebarangolások alkalmával. A beépített fedeles nagykapu gerendás mennyezete alatt prüszkölnek a lovak, miközben az izzó patkót a lábukra verik...

A molnárné – Etelka néni – konyhácskájában asztalkendőket sző, amikor Erdővidék egyetlen működő vízimalmához érkezünk. Az aprócska malomépület körül színes virágokkal tarkított kert áll, hátrább a vetemény és a *tyúkpajta*. A több évszázadra visszatekintő malomépületet Isten segedelméből 1835-ben építették át. A hagyományos szerkezettel működő malomban még ma is őrlöttenek a falubeliek, bár egyre kevesebben. A mesebarangolásban résztvevő gyerekek és a közeli Miklósvár Kálnokyházainak angol vendégei azonban annál gyakrabban látogatják. Idén májusban Károly herceg és kísérete csodálta meg Etelka néni önálló gazdaságát és a csobogó árok felett őrködő malmot.

A megőrölt lisztet a mesebeli legény is hazaviszi, hogy pityókás kenyeret süssön belőle. A kisbaconi vándorok pedig a nyugdíjas tanító néni, Németh Erzsébet által megmentett boronaházhoz, a tájházhoz vihetik, hogy az udvaron álló kemencében illatozó kenyereket és lángosokat süthessenek belőle.

A mesebarangolás szereplői középkori lovagi játékokon is részt vehetnek. A kisbaconi lovagi csapat a vargyasi kastélyban megrendezett reneszánsz napokon és a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum Szent Iván éji programjain is szerepelt. Említésre méltó az idén 8. alkalommal megszer-

vezett *Paprika Jancsi báb- és színjátszó tábor*, mely a Benedek Elek emlékévé tiszteletére apó egyik meséjét dolgozza fel a faluból, a környező településekről és Heves megyéből érkező fiatalokkal.

No, de ne feledkezzünk meg Benedek Elek klasszicista kúriájáról sem, mely felesége – Fischer Mária – után a Mari nevet viseli. Az 1969-ben alapított emlékházat Elek apó ükunokája, Szabó Réka és férje, Szabó István gondozzák.

Az épületet 1896-ban, a millennium évében kezdte el építeni az akkor még Budapesten élő író, előkészítve ezzel végleges letelepedését szülőfalujába. 1920-ban megrendítően emlékezik minderről.

„A honfoglalás ezredik évfordulóján ásták a ház fundamentumát, 1898 tavaszán nagyapó s nagyanyó ott álldogáltak a verandán, várták a pesti fiút, a pesti menyasszonyt, az unokákat. (...) Mai bankóban az én házamat félmillióra értékelik, de hordanák össze a világnak minden kincsét: nesze, ez mind a tied, add ide a házadat, nem adnám. Ebbe a házba be van falazva a lelkem, a téglákat, amelyeknek minden darabja egy-egy könyv, az én véremmel kevert mész ragasztja össze. Nem, nem, ezt a házat csak elvenni lehet, megvenni nem. (...)

A ház előtt egy kis park: fenyőfacsoportok szerkesztét mindenféle erdei fák, bokrok, itt-ott virágágyak. A fákat én ültettem, a virágokat Mária. Két-két fácska egymás mellett, szélteben-hosszában arasznyi távolság, majd ha derékig nőnek élő sövény lesz belőlük. Aztán négy-öt lépésnyire egymástól megengedjük, hogy nagyra nőjön, nagyot. Micsoda szép, micsoda sétaút lesz majd valamikor ez az út. (...) Nyár folyamán kétszer-háromszor kapáljuk, gyomláljuk s folyton öntözgetjük a gyer-

mekfenyőket – kétezren vannak két sorban –, és biztatjuk: nőjetek, nőjetek.“

A fák megnőttek, a mesék tovább élnek. A Kovászna Megyei Tanács mesefalu felépítését tervezi a településen, Benedek Elek meséinek megelevenítésére, szálláshelyek és közösségi terek létrehozására. Addig is idén, a Benedek Elek emlékévé alkalmából különleges programok várják a látogatókat szeptember utolsó hetén Kisbaconban.

Bővebb információ:

www.kisbacon.mlap.hu és www.benedelek.ro ■

A tájbáz részlete

Fotó:

Várallyay Réka

Etelka néni,

a kisbaconi

molnárné

Fotó:

Soós Mónika

Az Európa Tanács feladata és a HEREIN network Kulturális örökségvédelmi politika I.

BOZÓKI-ERNYEY KATALIN

Az Európa Tanács első ízben, 1996-ban készített 27 ország kulturális örökségvédelmi (alapvetően építészeti örökségvédelmi) politikáját bemutató átfogó jelentést. Az európai viszonylatban is újdonságnak számító munka megeremtette annak az alapját, hogy ugyanebben az évben az Örökségvédelemért Felelős Miniszterek Negyedik Európai Konferenciája elfogadja és támogassa egy állandó információs rendszer kiépítését a fenti témában. Az Európai Közösségek pályázati úton elnyert támogatásával 1999-ben készült el a ma is ugyanezen a címen elérhető rendszer: <http://european-heritage.net>

A HEREIN – *European Heritage Network* (Európai Örökségvédelmi Együttműködési Hálózat) az Európa Tanács kiemelt, kormányközi programja a kulturális örökségvédelem területén. Hat ország részvételével 1999-ben jött létre, ma 42 tagja van¹ az Európa Tanács 47 tagországából. A HEREIN jellegzetessége, hogy alapvetően államigazgatási szervek delegálásával működik. Magyarország a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal képviseletében a kezdetektől fogva részt vesz az együttműködésben.

Az internet alapú együttműködés középpontjában az eredeti tervén túlmenően, ma már nemcsak az építészeti és régészeti örökség, de az örökség fogalomkörének bővülésével a tájörökség is áll.

A <http://european-heritage.net> helyt ad a nemzeti örökségvédelmi-politikai beszámolóknak, aktuálisan 23-nak,² a 12 nyelvű (illetve további 3 nyelven részben elkészült) örökségvédelmi teaurusznak,³ az örökségvédelmi gyűjtőportálnak, valamint szakmai fórumoknak, virtuális kiállításoknak. Legutóbb pedig, kiemelten, a három kulturális egyezmény: *Egyezmény az európai építészeti örökség védelméről* (1954), *Európai egyezmény a régészeti örökség védelméről* (1992), *Keretegyezmény a kulturális örökség társadalmi értékéről* (2005, még nem hatályos) és az *Európai Táj Egyezmény* (2000) rendszeres felülvizsgálatának, monitoringjának.

A HEREIN program a Daniel Therond által vezetett *Kulturális Örökség, Tájügyi és Területfejlesztési Főosztály* alá tartozik, amely egység a *Kulturális, és Kulturális és Természeti Örökség Igazgatóság* része, vezetője Robert Palmer. A HEREIN nemcsak informatikai, hanem egyúttal humán kapcsolatrendszer is. Az egy évben egyszer a plenáris ülésen találkozó *national correspondentek* felelősek a nemzeti szakanyagok elkészítéséért és javasolhatják új programok elindítását. A HEREIN döntést hozó szerve a 2008-ban létrehozott, más programokért is felelős *Örökségi és Tájügyi (Végrehajtó) Bizottság*, röviden CDPATEP. A CDPATEP-et a tagországok illetékes

minisztériumainak egy-egy képviselője alkotja, jelenlegi vezetője a francia M. Bruno Favel. Magyarországot a Bizottságban B. Kiss Zsuzsanna (Oktatási és Kulturális Minisztérium) képviseli.

A HEREIN programon kívül, a kultúrpolitika szempontjából, az 1998-ban indult, az *Európai kulturális egyezmény* (1954) keretén belül együttműködő országok kultúrpolitikájának monitoringjára és információcserére specializálódott *Compendium of Cultural Policies and Trends in Europe* internet alapú projekt a legfontosabb Európa tanácsi kezdeményezés. A Compendium fő jellegzetessége a HEREIN-nel párhuzamba állítva, hogy alapvetően, független szakértők munkájára épít. Tematikájában azonban a kultúra egészére fókuszál a fent említett *Európai kulturális egyezmény* (1954) mellett, *A regionális vagy a kisebbségi nyelvek európai kartája* (1992); *Az audiovizuális örökség védelméről szóló Európai Egyezmény* (2001); és az *Egyezmény a kulturális kifejezések sokszínűségének védelméről és előmozdításáról* (UNESCO, 2005) szellemében. A többek között 41 ország nemzeti kultúrpolitikai profilját tartalmazó, tizedik, legfrissebb kiadása, az alábbi internet címen érhető el: www.culturalpolicies.net. A magyar anyag szerzője Inkei Péter, *The Budapest Observatory* igazgatója.

Az Európa Tanács 2009 tavaszán hívta életre azt a *CultureWatchEurope* „ernyő programot” amellyel a HEREIN-t, a Compendiumot és az eddigiekben még nem említett *Audiovisual Observatory*-t (www.obs.coe.int) kapcsolta össze a nemzetközi kultúra, örökség- és média politika kutatása, monitoringja vonatkozásában, ezzel is hangsúlyozva a téma kiemelt jelentőségét. Első, 2009 június 4-6. között Krakkóban megrendezett konferenciájának anyaga az alábbi oldalon érhető el.⁴

Az Európa Tanács a fentiekben kívül az alábbi programokat indította még útjára a kultúrpolitika monitoringjának területén:

- Nemzeti kultúrpolitikát felülvizsgáló program: 1986 óta 28 ország kultúrpolitikájáról készült átfogó tanulmány, amelyek az alábbi címen érhetőek el,⁵ megjegyzendő, hogy Magyarországról nem készült ilyen anyag.

- Nemzeti filmtámogatási politikákat felülvizsgáló program, az *Egyezmény a kulturális kifejezések sokszínűségének védelméről és előmozdításáról* (UNESCO, 2005) szellemében.

Az Európa Tanács a fentiekben kívül az alábbi programokat vezeti az örökségpolitika fejlesztése terén: Interkulturális Városok Program; az Európa Tanács Tagállamainak Regionális Fejlesztésért Felelős Miniszterek Európai Konferenciája (CEMAT); Pán-Európai Biológiai és Táj Sokszerűség Stratégia. ■ (folyt. a nemzeti örökségvédelmi-politikai tanulmányokról és a kulturális egyezmények monitoringjáról)

1 http://www.coe.int/T/DG4/CultureHeritage/Default_en.asp

2 HEREIN News No. 1, 19 May 2009.

3 Steering Committee for Cultural Heritage and Landscape (CDPATEP), 2nd Plenary Session, Strasbourg, 12-13 May 2009. Development and Management of HEREIN Network. Progress report on Herein - from Herein 2 to Herein 3 - and on the Thesaurus. CDPATEP (2009) 4, Strasbourg, 20 April 2009.

4 http://www.coe.int/T/DG4/CultureHeritage/Default_en.asp

5 http://www.coe.int/t/dg4/cultureheritage/Policies/Reviews/list_en.asp#TopOfPage

Kitüntetések

Sólyom László a Magyar Köztársaság Elnöke az államalapító Szent István király ünnepe alkalmából a Magyar Köztársasági Érdemrend Tisztikeresztjével tüntette ki *dr. Cseri Miklóst*, a Szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum főigazgatóját és *dr. Winkler Gábor*, Ybl Miklós-díjas építész, egyetemi tanárt, az ICOMOS MNB tiszteletbeli elnökét.

Magyar Köztársasági Érdemrend Lovagkeresztje kitüntetéssel kapott *dr. Valter Ilona* régész, a KÖH nyugállományú munkatársa, a Műemlékvédelem főszervezője. *Káldi Gyulát*, a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal szakreferensét pedig a Magyar Köztársasági Arany Érdemkeresztjével tüntették ki.

A kitüntetések Hiller István oktatási és kulturális miniszter adta át.

A kitüntetteknek tisztelettel gratulálunk!

Máramarosszigetről szólva

Egy gondosan szerkesztett, írt, rajzolt könyvet hozott a posta. Szerzője – bármi legyen is a foglalkozása – elsősorban szülőföldjét szerető ember. Lokálpatrióta. Olyan értő szeretettel, szecessziós stílusban rajzolta meg szeretett városát, Máramarosszigetet, hogy elvarázsolja az olvasót. Ízelítőül és egy máramarosszigeti utazáshoz kedvcsinálólul közöljük ezt a képet, remélve, hogy *Zolupcsák Pál Róbert* hangulatos könyve egyszer itthon is kapható lesz.

Uniós forrásból újult meg a máriapócsi kegyhely előtti tér

Mintegy 55 millió forintból újították fel a máriapócsi görög templom előtti teret, melyet a közelmúltban adtak át ünnepélyesen a Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei kisvárosban.

A beruházás uniós támogatással, valamint a Regionális Fejlesztési Alap tárfinanszírozásában valósulhatott meg. Díszburkolattal látták el a kegytemplom előtti mintegy 1700 négyzetméternyi területet, valamint parkolókat alakítottak ki, és kandelábereket, információs táblákat állítottak fel a templom körül. Palóczy Lajosné, Máriapócs polgármestere az MTI-nek elmondta: a viszonylag kis mérvű beruházással nagy lépést tett a város az Európa-hírű búcsújáró kegyhely, nemzeti zarándokhely teljes megújulása felé. Az önkormányzat közel 6 millió forint saját erőt biztosított az átépítéshez, az uniós támogatás mértéke pedig meghaladta a 49 millió forintot. Az eseményen részt vett Gazda László, az Észak-alföldi Regionális Fejlesztési Tanács elnöke és Kovács Miklós, az Önkormányzati Minisztérium turisztikai szakállamtitkára is.

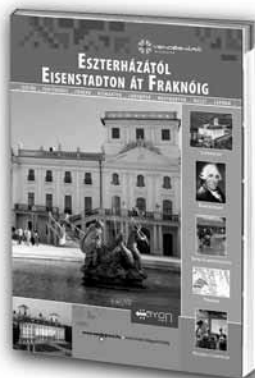
(MTI)

Kulturális Vendégvárók

A kulturális turizmus éve alkalmából egyszerre három új Vendégváró útikönyv is megjelent a közelmúltban. Mindhárom könyv az ország műemlékeiben gazdag vidékére kalauzolja el az olvasót, helyenként az országhatáron is átnyúlva.

Az egyik útikönyv a Haydn év miatt egyébként is aktuális Eszterháztól Eisenstadton át Fraknóig vezet, a másik – Dél-Burgenland érintésével – Órségtől Göcsejig mutatja be a vidéket, a harmadik Észak-Magyarországgal, Hollókővel és környékével ismerteti meg az örökségvédelem és turizmus iránt érdeklődőket. A Vendégváró kötetektől megszokott módon a készítő és olvasmányos ismertetőket többszáz kép és tucatnyi térkép színesíti. Külön fejezet ismerteti a régió múltját, nevezetes személyiségeit, évente ismétlődő programjait, praktikus tudnivalóit, és ad tippet a gyermekekkel kiránduló családoknak, a túrázni, kerékpározni, lovagolni, horgászni szerető utazóknak a tartalmaz, aktív pihenéshez.

www.vendegvaroutikonyvek.hu

Romantikus stílusban 1854 és 1859 között épült Feszli Frigyes közreműködésével Ludwig Förster tervei szerint Európa legnagyobb zsinagógája a Dohány utcában. Különleges élmény a keleties elemeket felhasználó, sokszínű nyerstégla alkalmazásával épült háromhajós csarnoktemplom. Fotó: Hack Róbert